

האגודה הישראלית לבלשנות יישומית

- הכינוס המ"ז -

כ"ג בתשרי תשפ"ב, 29 בספטמבר 2021

מכללת תלפיות

תקצירי ההרצאות

נשיאת איל"ש : פרופ' מלכה מוצ'ניק

יו"ר איל"ש : פרופ' גילה שילה

הוועדה המארגנת

ד"ר חגית אביעוז

ד"ר הלל אשכולי

ד"ר רקפת דילמון

"כינוי (קניין) תמידי" בשם העצם בעברית בת-זמננו

כינוי קניין-שייכות הוא כינוי חבר המצטרף אל השם ומציין את שייכותו לגוף המצוין בכינוי ('ספרי'). מול כינוי הקניין החבור עומד כינוי הקניין הפרוד, שבו בדרך כלל כינוי הגוף חבר למילה 'שלי' (= 'שלי' נטויה), ושם העצם שלפניו מיועד תמיד ('הספר שלי'). שני הכינויים, הפרוד והחבור, הם בגדר צורות מקבילות. מבחינה מורפולוגית, כינוי הקניין הפרוד פשוט יותר, משום שהוא דורש ידיעה של צורת הבסיס, ביחיד וברבים, ושל נטיית המילית 'שלי', בעוד כינוי הקניין החבור דורש ידיעה של שתי קבוצות סיומות וכמה נטעים (נטע [stem] הוא צורה המתממשת בגזירה או בנטייה, כגון נש- במילים נשים, נשי). שלזינגר (תשס"ד) מציין שהוכח במחקרים כי יחידות לשון פרודות מאפשרות שקיפות רבה יותר מזו של היחידות הדבוקות, ותקשורת פשוטה ובסיסית.

בניגוד לנטיות המין והמספר, שהתנייתן חובה והן תלויות במבנה התחבירי במשפט, נטיות הקניין הן רשות. אם כך, כל שם עצם מועמד בכוח להינטות בכל אחד משני הכינויים, וזו בררת המחדל. בפועל, יש שמות הבאים בכינוי חבר בלבד ואינם באים בכינוי פרוד, וכנגדם יש שמות הבאים בכינוי פרוד בלבד ואינם ניטים בכינוי חבר. האפשרות הרביעית נדירה למדי, והיא משלימה את התמונה: שני הכינויים מנועים.

ההרצאה תעסוק בשמות הבאים בכינוי חבר בלבד, שאפשר לכנותם "כינוי תמידי" על דרך "ריבוי תמידי" (plurale tantum). השמות אותרו בבדיקות מילוניות במילון רב-מילים של שויקה ובבדיקות טקסטואליות של קורפוס משלוש סוגות: לשון העיתון, לשון המשפט ולשון הספרות.

מקורות

קדרי, מ"צ (2001). הערות למינוח בתחביר ובסמנטיקה של העברית המודרנית. בתוך: א' שורצולד ור' ניר (עורכים), ספר בן-ציון פישלר: מחקרים בלשון העברית ובהוראתה, אבן-יהודה, עמ' 233–236.

שורצולד (רודריג), א' (תשס"ב). פרקים במורפולוגיה עברית, יחידה 5. תל אביב.

Schwarzwald (Rodrigue), O. (2001). Modern Hebrew. München.

כינויי קניין בעברית מדוברת – מנתונים סינכרוניים למסקנות דיאכרוניות

בעברית מדוברת בת-ימינו יש שתי צורות להבעת שייכות באמצעות כינוי קניין: כינוי קניין חבור (אחות-י) וכינוי קניין פרוד (אחות שלי). מחקרים קודמים הציעו גורמים שונים המשפיעים על בחירת הדוברים בכל אחת מן הצורות. בעוד שמחקרים מוקדמים טענו כי כל אחת מהצורות מביעה מובנים שונים של יחסי שייכות (רוזן 1977), מחקרים מאוחרים יותר טענו כי מגוון רחב של גורמים לשוניים – סמנטיים, פונולוגיים, מורפולוגיים, תחביריים ושיחיים – משפיע על הבחירה בין הצורות בשיח (שתיל, 1997; דובנוב, 2000). בעקבות אריאל (2008) והספלט' (2019) אבקש להסביר את תפוצתם של כינויי הקניין בעברית מדוברת באמצעות מגבלות על שינוי לשוני ומוטיבציות שמקורן בשימוש הלשוני. בהרצאה אטען שתפוצתן הסינכרונית של שתי הצורות מעידה על שינוי דיאכרוני בדקדוק העברי, המתבטא בירידת שכיחותו של כינוי הקניין החבור ועליית שכיחותו של כינוי הקניין הפרוד.

הטיעון המרכזי מתבסס על מחקר קורפוס הכולל ניתוח של למעלה ממאה הקלטות של שיחות בעברית מדוברת. ניתוח הקורפוס מראה כי כינוי הקניין החבור הוא צורה לא פרודוקטיבית להבעת שייכות כינויית, ומשמש תכופות לביטוי יחסי שייכות לא מסומננים סמנטית, כשמות בני משפחה (אשתי) ואיברי גוף (פיך). לעומת זאת, כינוי הקניין הפרוד הוא הצורה הפרודוקטיבית להבעת שייכות כינויית, ומשמש לביטוי יחסי שייכות מסומננים כיחסי העסקה (המנהלת שלי) ואסוציאציה (סוכן ביטוח שלי). חישובי שכיחות עבור כל אחת מהצורות ומדידות המגוון הלקסיקלי של הצירופים השמניים המופיעים בהן מראים הבדלי פרודוקטיביות בין הצורות. למשל, שיעורן הגבוה יותר של צורות יחידאיות בקורפוס (hapax legomena) בצורת הקניין הפרוד, מראה כי נעשה בה שימוש יצירתי יותר מאשר זה הנעשה בכינוי הקניין החבור. אפיונם הלקסיקלי והמורפולוגי של הצירופים השמניים המופיעים בשני המבנים מראה את הבדלי המסומנות ביניהם: צירופים שמניים שאולים (הפייבוריט שלי) ומורכבים מורפולוגית (המנהל הישיר שלי) ולכן מסומננים, מופיעים בשיעור גבוה יותר עם כינוי הקניין הפרוד מאשר עם כינוי הקניין החבור. לבסוף, אטען כי הגורמים המגוונים האלה מציינים תמונה של שינוי לשוני בתנועה.

מקורות

- דובנוב, קי' (2000). כינויי הקניין החבורים והפרודים של שם העצם בעברית המדוברת. בלשנות עברית 47, 21–26.
- שתיל, ני' (1997). קבוצות שמות עצם בעברית המדוברת. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה. אוניברסיטת תל אביב: תל אביב.
- רוזן, ח' (1977). עברית טובה: עיונים בתחביר. קרית ספר. 149–158.
- Ariel, Mira. 2008. *Pragmatics and grammar. In the series Cambridge textbooks in linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haspelmath, Martin. 2019. *Can cross-linguistic regularities be explained by constraints on change? In Explanation in typology: Diachronic sources, functional motivations and the nature of the evidence (pp. 1–23)*. Language Science Press.

אידיאולוגיה לשונית במחשבה היהודית-אמריקנית

אידיאולוגיות לשוניות עמדו מאז ומתמיד בבסיס האופן שבו חברות לאומיות מגדירות את עצמן. מעמדה של העברית במחשבה הציונית ובשיח הציבורי בישראל הוא ביטוי מובהק לאידיאולוגיה לשונית כזו. בהרצאה זו אציג מסורת מחשבתית יהודית-אמריקנית המהווה חלופה לאידיאולוגיה הציונית-עברית. אדון בתפיסות מטא-לשוניות של אנשי-רוח יהודים-אמריקנים שלא קיבלו את ההנחה כי השפה העברית היא עמוד-תווך הכרחי לקיום יהודי קולקטיבי וליצירה יהודית, ואף מסגרו את העברית בעיקר כשפת הליטורגיה והמקורות (בניגוד לשפת לאום ויצירה "חילונית" מודרנית המעוגנת בישראל). בעשורים האחרונים, אינטלקטואלים וחוקרים אמריקנים בולטים אף החלו להמשיג את האנגלית שיהודי אמריקה דוברים ויוצרים בה כ"שפה יהודית". את דגמי השיח המטא-לשוני הזה אבקש להבין על רקע מערכת היחסים ההיסטורית בין ישראל ליהדות אמריקה, והמתח בין ה"חילוני" ל"דתי" בזהות היהודית המודרנית.

מקורות

Liddicoat, Anthony J. "Language planning as an element of religious practice." *Current Issues in Language Planning* 13.2 (2012): 121–144.

Cynthia Ozick, "America: Toward Yavneh" [1970], in: *What Is Jewish Literature?* edited by Hana Wirth-Nesher (Philadelphia, 1994).

Woolard, Kathryn. "Introduction: Language ideology as a field of inquiry" in: *Language Ideologies: Practice and Theory*, edited by Bambi Schieffelin, Kathryn Woolard, & Paul Kroskrity (Oxford, 1998).

ניצני האוריינות בחינוך ביתי

בחינוך ביתי (Homeschooling) ילדים לומדים בבית ולא במוסדות חינוך ציבוריים או פרטיים בהגיעם לגיל חינוך חובה. "חינוך ביתי אינו מייצג 'דרך הוראה' אחידה, ואף לא 'סביבת לימוד' אחת: הורים נוקטים מתודות מגוונות ומשתמשים במשאבים ובמרחבי למידה מגוונים" (גרטל, 2019: 4). יש הורים המחנכים את ילדיהם בצורה הזוהה לזו הקיימת בבית הספר. שיטה זו מכונה "Homeschooling", ושם זה הוא גם כינויו הכללי של החינוך הביתי. הורים אחרים מחנכים את ילדיהם במסגרת חינוך חופשי המכונה "Unschooling". הורים אלה מאפשרים לילד לבחור את תוכני הלימוד ואת דרכיו ומאמינים כי בדרך זו יגיע הילד ללמידה של מה שדרוש לו בחיים. יש לציין כי אלו הן הגישות הקוטביות, ובדרך כלל מרבית ההורים בחינוך הביתי משלבים בין שתי הגישות.

מטרת ההרצאה היא לדון בתופעת החינוך הביתי, הצוברת תאוצה בארץ ובעולם, תוך שימת הדגש על הילדים בגיל הגן ועל תפיסת הוריהם, בעיקר לאור העובדה כי בארץ בשנת 1984 הוקדמה תחולת חוק חינוך חובה מגיל חמש לשלוש, אך יישומו חל בפועל רק בשנת 2016. כן נבקש להצביע על הצד הפדגוגי והאישי בטיפוח האוריינות המוקדמת של הילדים בחינוך הביתי, ולהשיב על השאלה מה הן דרכי ההוראה האפשריות לפיתוח ניצני האוריינות אצל ילדים אלה? זאת בהתבסס על עיון מעמיק בקבוצות החינוך הביתי ברשת פייסבוק, על השיחות ועל ההתכתבויות עם ההורים לילדי החינוך הביתי ועל-סמך תוכנית הלימודים באוריינות ושפה שהוגשה על ידי המרצה, אם לילד בן ארבע בחינוך הביתי, למשרד החינוך לקבלת פטור מחוק חינוך חובה, ואושרה. התוכנית ותוצרי הלמידה של הילד יוצגו בהרצאה.

יצוין כי המחקרים של Rothermel (2004), שעסקה בילדים בני 4–5, ושל כהן מידן וארם (2015), שהתמקדו באימהות לילדים בני 4–6, הם מהמחקרים היחידים שעסקו בגילים אלה בהקשר לחינוך הביתי. לגבי התפתחות השפה וטיפוח ניצני האוריינות, ניתן לומר כי אומנם נכתבה על נושא זה ספרות ענפה, אך הנושא טרם נחקר בעברית בהקשר לילדי החינוך הביתי. כידוע, התפתחות האוריינות מצריכה תיווך מושכל מצד מבוגר.

לסיכום, ניתן לומר כי שני דברים בולטים בפיתוח האוריינות המוקדמת אצל הילדים בחינוך הביתי: טיפוח השפה הדבורה באמצעות תקשורת מתמדת בין הילד ובין בני ביתו, הנמצאים איתו רוב הזמן ובסיטואציות שונות; ויחסי הקרבה בין הילד ובין בני ביתו. ההורים ובני המשפחה מעניקים לילד את תחושת הביטחון ויוצרים למענו את סביבת הלימוד הטבעית ונטולת הלחצים – כל אלה דרושים לו כדי לפתח את כישורי השפה בצורה מיטבית.

מקורות

גרטל, ג' (2019). דוח מת"ת: חינוך ביתי – מגמות, תוצאות ומדיניות. יוזמה – מרכז לידע ולמחקר בחינוך. נדלה מ-

<http://education.academy.ac.il/SystemFiles/23339.pdf>

כהן מידן, ע' וארם, ד' (2015). חינוך ביתי לילדי גן בישראל: האמונות החינוכיות של האימהות ופעילות הפנאי של הילדים. *חוקרים @ הגיל הרך*, 3, 81–109. נדלה מ-

<https://kindergarten.levinsky.ac.il/wp-content/uploads/sites/13/2018/01/cohen-aram.pdf>

Rothermel, P. (2004). Home Education: Comparison of Home and School Educated Children on Pips Baseline Assessments. *Journal of Early Childhood Research*, 2 (3), 273–299.

פירווי זהב: מטפורות של נשים לתיאור לימוד גמרא בחברותא

הסמנטיקה הקוגניטיבית מעניקה למטפורות מקום מרכזי בחשיבה האנושית (Lakoff & Johnson, 1980) ורואה בהן שיקוף של אופן תפיסת המציאות על ידי הדוברים. המחקר הנוכחי מניח לפיכך כי מטפורות שהשתמשו בהן נשים הלומדות גמרא בחברותא כדי לתאר את חוויית הלימוד משקפות את ייחודה של דרך לימוד זו בעיני הלומדות. מתוך שאיפה להבין תהליכי למידה ולתאר אותם, המחקר החינוכי מגייס דרך קבע מטפורות מסוגים שונים. תיאוריית הרכישה וההעברה של ידע (Acquisition and transfer) מבוססת על תבנית התמונה של 'הכלה' ('Containment'), הרואה את מוחו של הלומד כמכל, את הידע כאובייקט, ואת הלמידה כתהליך של העברת ידע מן המורה לתלמיד. גישות חדשות יותר תופסות את הלמידה כהשתתפות (הלומד הוא חבר בקהילה), כבנייה של ידע (הלומד הוא בנאי), או כהמרה והבניה מחודשת של ידע (Hager, 2008). הלמידה בחברותא היא פרקטיקת לימוד יהודית עתיקת יומין שייחודה במשולש הנוצר בה בין שני הלומדים והטקסט (Holzer & Kent 2013), והציפייה היא שייחוד זה יתבטא בהמשגה המטפורית שלה.

קורפוס המחקר כלל 17 ראיונות עם לומדות בנות 18–24 שלמדו במדרשות לנשים. מתוך הראיונות נאספו המטפורות שבהן השתמשו הלומדות לתיאור הלמידה שלהן (תאומים-בן מנחם, 2013), והן מוינו לשלוש חטיבות (המילים בכתב בולט מציינות מטפורת תשתית).

1. מטפורות המתייחסות לאופן יצירת הידע בחברותא שיקפו בין השאר מטפורות תשתית אלה: **הלימוד בחברותא הוא תהליך של זיקוק, הלימוד בחברותא הוא הליכה יד ביד עם הטקסט, הידע התלמודי הוא מבוך.** מטפורות אלה מתארות את מרכזיותו של הטקסט ואת הלימוד הדורש מאמץ אינטלקטואלי רב.
2. מטפורות המתייחסות לערכו של הטקסט בעיני הלומדות שיקפו בין השאר מטפורות תשתית אלה: **הידע התלמודי הוא זהב, לימוד הגמרא הוא מסע לגילוי האמת, לימוד הגמרא הוא הפלגה למחוזות מופשטים.** מטפורות אלה מתארות תהליכים של חיפוש מידע סמוי בטקסט ושל בירור שאלות הנוגעות לתפיסת עולם.
3. מטפורות המתייחסות ליחסים הבין-אישיים הנוצרים בחברותא שיקפו בין השאר מטפורות תשתית אלה: **החברותא היא זוגיות, הלימוד בחברותא הוא הליכה יד ביד עם השותפה, הלימוד בחברותא הוא הפריה הדדית.** מטפורות אלה משקפות את הקשר המשמעותי המתהווה בין הלומדות, את התלות ההדדית הנוצרת ביניהן, את החשש מרגעי משבר ואת התיקוף וההדהוד של החוויה הנוצרת בלימוד בחברותא. בהרצאה נדון בפירוט במטפורות אחדות בהקשרן: הליכה יד ביד, מציאת פירווי זהב, מסע והפלגה למחוזות מופשטים. מטפורות אלה נבחרו לדיון בשל הבולטות שלהן בקורפוס או בשל יכולתן לשפוך אור על ייחודה של החברותא כפרקטיקה לימודית.

מקורות

תאומים-בן מנחם, א' (2013). 'חברותא בשתיים' – מאפייני שיחה ולימוד בחברותא נשים הלומדות גמרא. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.

Hager, P. (2008). *Learning and Metaphors. Medical Teacher* 30: 679–686.

Holzer, E. & Kent, O. (2013). *A Philosophy of Havruta: Understanding and Teaching the Art of Text Study in Pairs*. Brighton: Academic Studies Press.

Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

השפעת טכנולוגיית סיוע מסוג אייפד על קידום הבעה בכתב בקרב תלמידים לקויי למידה בכיתה ב' ובכיתה ה'

אצל תלמידים לקויי למידה בבית הספר היסודי מתגלים עיכובים בהתפתחות בתחום האורייני, קשיים משמעותיים בתחום השפה הדבורה והכתובה וחסכים ביכולות המטה קוגניטיביות. קשיים אלו מצריכים דרכי התערבות לקידום התחום האורייני ולצמצום פערים בינם ובין ילדים שלהם התפתחות תקינה (Klassen, 2010; Shamir, & Dushnitzky, 2019).

מחקרים (Archer & Hughes, 2011; Mayer, 2003) מעידים על הצורך של ילדים לקויי למידה להתנסות בלמידה רב-חושית תוך הפעלת ערוצי קלט מגוונים. אחת הדרכים לספק לילדים התנסות שכזו היא שימוש באמצעי קצה כגון אייפד. לאייפד פוטנציאל להיות כלי רב עוצמה להבעה בכתב ולגרום להנעה ללמידה ולשיתוף פעולה. המחקר הנוכחי בחן השפעת התערבות מטה קוגניטיבית בשילוב אייפד לקידום הבעה בכתב. הנדגמים היו עשרים ושניים תלמידים לקויי למידה משתי כיתות שבהן התקיימה התנסות מעשית בבית ספר יסודי במרכז הארץ. בכיתות אלה שובצו סטודנטיות מתכשרות להוראה הלומדות חינוך מיוחד בשנה ג', אשר שימשו כמשיבות כתיבה לתלמידים. התלמידים בכל אחת מהכיתות חולקו לזוגות, וכך נערכה גם למידת עמיתים בתהליך הכתיבה. משימת התלמידים הייתה לכתוב סיפורים אלקטרוניים תוך היעזרות בתבנית סיפורית ובדגם של סיפור. המחקר נמשך לאורך שנת הלימודים. הנתונים נאספו מתצפיות ומניתוח שיח מהקלטות הווידאו של מפגשי הלמידה. נוסף על כך, נערכו ראיונות משוב עם המורה ועם התלמידים בסיום הכתיבה. הנתונים נותחו בניתוח תוכן תמטי (באואר, 2011). מן הממצאים שעלו בשתי הכיתות עולה כי למידה של תבנית סיפורית וכתיבה באמצעות אייפד תרמו בין השאר לגיוון בשיטות ההוראה בכיתה, להתקדמות בכתיבה, להבנת המבנה הסיפורי וליצירת מוטיבציה ללמידה בקרב הלומדים. בהרצאה אדגים את דרך השבחת הכתיבה באמצעות יצירת ספרים דיגיטליים עם התלמידים תוך היעזרות בתבנית סיפורית ובדגם של סיפור. נוסף על כך, יוצגו עיקרי התובנות שעלו מהשיח במהלך הכתיבה ובסיומה. ממצאים אלו עשויים להשליך על בניית תוכניות התערבות עתידיות ולשפר יכולת כתיבה בקרב לומדים צעירים בעלי לקות למידה.

מקורות

באואר, מ' ו' (2011). ניתוח תוכן קלסי: סקירה. בתוך מ' ו' באואר וג' גאסקל. (עורכים). מחקר איכותני: שיטות לניתוח טקסט תמונה וצליל (עמ' 151–174). רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

Archer, A. L., & Hughes, C. A. (2011). Exploring the foundations of explicit instruction. *Explicit instruction: Effective and efficient teaching*, 1–22.

Klassen, R. M. (2010). Confidence to manage learning: The self-efficacy for self-regulated learning of early adolescents with learning disabilities. *Learning Disability Quarterly*, 33(1), 19–30.

Mayer, R. E. (2003). The promise of multimedia learning: using the same instructional design methods across different media. *Learning and instruction*, 13(2), 125–139.

Shamir, A., & Dushnitzky, G. (2019). Metacognitive Intervention with e-Books to Promote Vocabulary and Story Comprehension Among Children at Risk for Learning Disabilities. In *Reading in the Digital Age: Young Children's Experiences with E-books* (pp. 237–257). Springer, Cham.

האם אפשר לשפר את יכולות הכתיבה של סטודנטים עם מוגבלויות שכליות?

בהרצאה זו יוצגו תוצאות ראשוניות של מחקר שבדק את השפעתו של קורס לשוני על יכולות הכתיבה האקדמית של סטודנטים עם מוגבלויות שכליות. מטרת המחקר הן לבדוק אם רמת הלשון של הסטודנטים יכולה להשתפר בעקבות הקורס, באילו תחומי לשון היא משתפרת, ובעקבות זאת למצוא דרכי הוראה מומלצות ותחומי לשון שיש לחזק בהוראת תלמידים עם מוגבלויות שכליות.

מוגבלות שכלית מוגדרת כמגבלה משמעותית באינטלקט ובתפקודי התנהגות מסתגלת, הבאה לידי ביטוי בכישורים של מיומנויות תפיסתיות, חברתיות ופרקטיות (Luckasson et al., 2002). על פי ליפשיץ-והב (2011), האינטליגנציה והכושר הקוגניטיבי בקרב בעלי מוגבלויות שכליות יכולים להתפתח ולהתקדם גם בשנות הבגרות. בשנת תשע"ז הצטרפו שישה סטודנטים בעלי מוגבלויות שכליות לשני קורסים של כתיבה אקדמית במסגרת הלימודים לתואר ראשון באוניברסיטת בר-אילן. הסטודנטים משתתפים בפרויקט "עוצמות" באוניברסיטה – פרויקט המאפשר לצעירים עם מוגבלויות שכליות ללמוד לימודי אקדמיים. מספר הסטודנטים שהשתתפו במחקר נמוך מאוד בגלל אילוצים חיצוניים (אין עוד מועמדים בעלי מוגבלויות שכליות ברמה המתאימה ללימודים באוניברסיטה באוניברסיטת בר-אילן). מספר נמוך זה אינו מאפשר להגיע למסקנות מכלילות וגורפות, אבל הוא יכול אולי להצביע על כיוון אפשרי להמשך הפרויקט. שילוב של סטודנטים בעלי מוגבלויות שכליות בקורסים אוניברסיטאיים הוא נדיר מאוד (כרגע הוא מתקיים באוניברסיטת אונטריו בקנדה ובאוניברסיטת בר-אילן בישראל), ותוצאות של מחקר כזה, המראה שיש פוטנציאל לשיפור יכולות אקדמיות בקרב סטודנטים בעלי מוגבלויות שכליות, חשובות מאוד להרחבת הפעילות הזאת גם באוניברסיטאות אחרות, בארץ ובעולם. כמו כן הן יוכלו להועיל בהדרכת מורים להוראת עברית בעבודה עם תלמידים בעלי מוגבלויות שכליות.

הסטודנטים בעלי המוגבלויות השכליות הצטרפו לקורסים כסטודנטים מן המניין, ביצעו את כל המטלות בקורס ונבחנו במבחן רגיל. בתחילת השנה נבדקו יכולות ההבעה של הסטודנטים בכתיבה ובדיבור, ובסיום הקורסים נבדקו שוב יכולות אלו. בהרצאה יוצגו הנתונים ההתחלתיים של הסטודנטים, כפי שנמצאו במבדקים הראשוניים, והשינוי שחל ביכולות ההבעה שלהם לאחר סיום הקורס. תיעשה הבחנה בין תחומים לשוניים – מורפולוגיים ותחביריים – שחל בהם שינוי, לדוגמה: יכולות שימוש בפעלים, קישוריות במשפט ועוד, לבין כאלה שלא השתנו. יוסקו מסקנות לגבי יכולת הלמידה של הסטודנטים עם המוגבלויות השכליות, ויוצעו דרכי הוראה המתמקדות בתחומי לשון מסוימים לשיפור יכולת ההבעה שלהם.

מקורות

ליפשיץ-והב (2011). תיאוריית "הגיל המפצה" באוכלוסייה בעלת מוגבלות שכלית. בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר אילן. פרסום פנימי.

Luckasson, R., Borthwick-Duffy, S., Buntinx, W. H. E., Coulter, D. L., Craig, E. M., & Reeve, A. (2002). *Mental retardation: Definition, classification, and systems of support* (10th ed.). Washington, DC: American Association on Mental Retardation.

אונומטופיאיות בשירת אצ"ג כצומת בלשני-פרשני

המדיום הכתוב מוגבל ביכולתו לשקף צלילים מעולם המציאות, ושיבוץ של אונומטופיאיות (תצלילים) בספרות מאפשר להתגבר באופן יצירתי על המגבלה. בהרצאתי אדון באונומטופיאיות בספר "רחובות הנהר" (1951) מאת המשורר אורי צבי גרינברג (1896–1981), אשר מייצגות מגוון צלילים שמפיקים בעלי חיים, אנשים ומכשירים מכניים. ההרצאה תתמקד בשני סוגים של רכיבים: אונומטופיאיות אקוסטיות ואונומטופיאיות אשר מחקות צלילים אנושיים, שאותן כינה איתמר אברז'הר (1982) קפ"רים (=קשרים פרגמטיים ריקים) אונומטופיאיים. עיון באונומטופיאיות ב"רחובות הנהר" שופך אור על פינה נוספת בחדשנות הלשונית של אצ"ג ותורם לחקר האונומטופיאיות בשירה העברית. מקצת מהאונומטופיאיות ב"רחובות הנהר" מתועדות ביצירות ספרות קודמות, ואחרות הן ככל הנראה חידושים של אצ"ג, למשל "צֶלִיף-צֶלֶף" לחיקוי צליל של הצלפת פרגול, "חוחו" כייצוג לצחוק, ו"א – ה" כייצוג לנשיפה המביעה פליאה. בהרצאה אעמוד על הפיתוח של האונומטופיאיות בספר ביחס ליצירות קודמות של משוררים עבריים אחרים, ואציג את היסודות האורתוגרפיים שבהם השתמש אצ"ג לייצוג צלילים, למשל הכפלה של אותיות ושל הברות, העדפה של אותיות אמצעיות על פני אותיות סופיות, שימוש מחושב בקו מפריד או במקף והוספת ניקוד עודף כביכול. כן אראה כיצד האונומטופיאיות משקפות איכויות קוליות כמו משך של צליל, קצב וטיב, ואציע מדוע דווקא ב"רחובות הנהר", אשר מתעד את העולם האירופי שחרב במלחמת העולם השנייה, שובצו אונומטופיאיות רבות במיוחד.

מקורות

- גולדנברג אסתר, "נבחי המהבהב והמילון העברי, מאימתי הכלבלב העברי נובח 'הב הב'?", פרקים בעברית לתקופותיה – אסופת זיכרון לשובנה בהט, האקדמיה ללשון העברית, תשנ"ז, עמ' 231–243.
- הרושובסקי (הרשב) בנימין, "האם לצליל יש משמעות? לבעית האקספרסיביות של תבניות הצליל בשירה", הספרות 1 (2), 1968.
- שמיר זיוה, "זיק ברקנור הד! – למעמד האונומטופאה בשירי הילדים של ביאליק", שירים ופזמונות גם לילדים: לחקר שירת ביאליק לילדים ולנוער, פפירוס, תשמ"ז, עמ' 145–151.
- Even-Zohar Itamar, "Russian VPS's in Hebrew Literary Language", *Theoretical Linguistics* 9 (1), 1982, pp. 11–16.

הקול האישי המוחה בשירי יוסף שרון – ניתוח לשוני-סגנוני

המחקר שיתואר בהרצאה עוסק בעיון בלשני-סגנוני בשלושה משירי יוסף שרון בקובץ "התחייבויות" (תשע"ז) במטרה לזהות את הקול האישי ולאפיין את התמות המעסיקות את המשורר. בחטיף (Bakhtin, 1981), מתאר את הקול האישי כמשקף אינדיווידואל יחיד במינו וכ"מודעות המדברת" (the speaking consciousness). הקול האישי חושף את זהות הכותב ומציג את האמת הפנימית שלו (שריג, 1997: 207, 216). התחבולות טקסטואליות – כמו השוואות, דימויים, מטפורות, אנלוגיות, הומור ועוד – מבטאות את הקול האישי (שריג, 1997: 206–207). קרתי שם-טוב (2012: 26) רואה ב"קול" הפואטי דוגמה למושג תאורטי המתאר את הפרוזודיה כצורה וכתוכן.

המחקר ניסה לחשוף את אפיוני קולו של המשורר באמצעות ניתוח בלשני-סגנוני. הקול האישי הגלוי התגלה בעזרת בחינת השדה הסמנטי של הקול לגווניו השונים, ואילו לצורך זיהוי הקול האישי הסמוי התמקדנו בהבנת הסיבות להעדפת תבניות לשוניות ולא חלופותיהן. שאלות המחקר היו: (1) מהן התבניות הלשוניות המועדפות על ידי המשורר, ומהן הסיבות לתיעדופן? (2) אילו תמות פוליטיות-חברתיות נחשפות באמצעות הבירור הלשוני?

מחשיפת התבניות הלשוניות המאפיינות את קולו האישי של המשורר (כמו יידוע שם עצם בכותרת השיר, שימוש בציני השאה, שימוש במשפט חד-איברי, שימוש בצורת הסביל, היעדר מכוון של סימני פיסוק, שימוש בניקוד שגוי, יצירת תחדיש ועוד), ומבירור הסיבות להעדפת תבניות אלה התגלו תמות פוליטיות-חברתיות וביקורת כלפי החברה הישראלית ביחסה לערבי-משרת, לנשים, למהגרים ולרצפי הרחוב. כך לדוגמה, הניקוד השגוי של שם העצם "כִּסְאוֹת" בשיר "קפה" (מתוך הקובץ "דיבור", 1978, עמ' 19): "הַעֲרָבִי/הַמְּשָׁרֵת מְקַפֵּל כִּסְאוֹת בְּרַעַשׁ/שֶׁל פְּרוֹק." הניקוד השגוי במכוון משקף את לשון הדיבור היום-יומית. ייתכן כי הסיבה לכך היא שאין כל ציפייה שהעברית התקנית (כִּסְאוֹת) תהיה בשימוש בפיו של "הערבי-המשרת". אף שאינו אומר מילה, ברור שהוא מפרק "כִּסְאוֹת", בלשון שאיננה תקנית כיאה למשרת, וודאי שהוא לא מפרק "כִּסְאוֹת" כיאה לאדם משכיל. נראה כי באמצעות השפה הנמוכה שבה מתואר "הערבי-המשרת" על ידי המתבונן מבחוץ, שככל הנראה מייצג את החברה הישראלית, מבקש המשורר לבטא את תפיסתו הסטראוטיפית של המתבונן הרואה ב"ערבי-המשרת" חסר השכלה. בכך מבקש המשורר למחות על מעמדו הנחות של הערבי בחברה הישראלית ועל התפיסה הסטראוטיפית שלו.

דוגמה נוספת לקוחה מהשיר "רפרודוקציה של אדוארד מונק בחנות מסגרות (2019, "עיתון 77", עמ' 2,4), שבה נעשה שימוש בצורת הסביל: "כָּל אִשָּׁה בְּנִצָּה בְּהֶסוּי קוֹלִי". אפשר להניח כי המשורר העדיף את צורת הסביל "בְּנִצָּה" כדי להדגיש את הפעולה עצמה, דהיינו את הפגיעה בנשים, מבלי לציין את האשמים, את מבצעי הפעולה. מדובר בעוולה כפולה: גם פגיעה בנשים הגורמת לכיווץ הדמות וגם היסווי קולן, בבחינת השתקת זכותן להבעה עצמית. נראה כי ההתחמקות המכוונת של המשורר מציון מפורש של מבצע הפעולה בלא רצון להצביע על גורם ספציפי אחד יש בה הבעת מחאה כנגד החברה כולה, המאפשרת קיומן של עוולות חברתיות.

עוד הראו ממצאי המחקר כי הבחירה בתבניות הלשוניות מאפיינת את דרכו של המשורר להזמין את הקוראים למעורבות בתוכן השירים ולהבנת דרכי עיצובם המיוחדות.

מקורות

Bakhtin, M. M. (1981). *The dialogic imagination* (C. Emerson & M. Holquist, Trans.). Austin: University of Texas.

קרתי שם-טוב, ו' (2012). מקצבים משתנים: לקראת תאוריה של פרוזודיה בהקשר תרבותי. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן. נדלה מתוך <https://kotar.cet.ac.il/KotarApp/Viewer.aspx:nBookID=101399798#29.2323.6.default>

שרון, י' (2017). התחייבויות: שירים 1995–2016. ירושלים: מוסד ביאליק.

שריג, ג' (1997). לכתוב דבר. אור יהודה: הד ארצי.

השפעת הסמלול לקידום יכולת הכתיב

יכולת הכתיב היא יכולת מאתגרת מאחר שמילים רבות יכולות להיכתב בדפוסי כתיב שונים, למשל, המילה "כתיב" יכולה להיכתב כך: קטיב, קתיב ועוד. בזמן הכתיבה, הכותב משלב בו-זמנית מספר סוגי ידע לשוניים כמו: ידע פונולוגי, ידע מורפולוגי וידע סמנטי (הר-צבי, 2005). תלמידים עם קשיי כתיבה צריכים ללמוד חוקים לשוניים באופן מפורש כדי לכתוב נכון (Schiff & Levie, 2017).

אחת הדרכים לשיפור יכולת הכתיב היא שימוש בתומכי זיכרון. כך (2013) קוראת לתומכי זיכרון חזותיים – סמלולים. התלמידים יוצרים בעצמם סמלולים. מדובר בסימנים חזותיים או ברמזים סמנטיים, המסייעים באחסון המילה או קבוצת מילים. הסמלולים שהילדים יצירו יהיו שונים מילד לילד, והם יסייעו להם לשלוף מהזיכרון את האות הנכונה בזמן הכתיבה.

מטרת המחקר הייתה לבדוק את תרומתה של תוכנית התערבות המשלבת סמלולים לשיפור יכולת הכתיב. במחקר נטלו חלק 20 תלמידים מכיתות ד'-ו' אשר היו להם קשיי כתיבה מהותיים. במבחני הקדם והבתר נבדקו יכולת הכתיב ומהירות העתקה באמצעות שלושה מבחנים: מבחן לזיהוי תבניות כתיב, הכתבת מילים והעתקת טקסט. קבוצת הניסוי השתתפה בתוכנית התערבות שכללה עשרה מפגשים ונעזרה באסטרטגיית הסמלול. תוכנית ההתערבות כללה גם הוראה מפורשת של חוקי כתיב תוך הקניית ידע לשוני על שורשים ועל צורני תוספת. ההוראה נעשתה בקבוצות הוראה קטנות, והשיעורים כללו אמצעי למידה מגוונים כמו: דפי עבודה, מצגות, משחקים, סיפורים והכתבות. נבחרו נושאים שבהם התקשו התלמידים במבחני הקדם (כמו תחיליות בעתיד). התלמידים בקבוצת הביקורת המשיכו ללמוד לפי תוכנית הלימודים הרגילה בשפה. הם תרגלו סוגות כתיבה שונות ללא הוראה מפורשת בתחום הכתיב. בסיום המחקר, נמצאו הבדלים מובהקים במידת השיפור בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת בכל מדדי הכתיב (אותיות השורש, צורני תוספת וסך כל השגיאות), אך לא במהירות ההעתקה. נראה כי תוכנית התערבות קצרת מועד, הכוללת הקניית חוקים לשוניים תוך סמלולם על ידי התלמידים, יעילה בשיפור יכולת הכתיב. יש מקום להמשיך לחקור אותה ואף להטמיע אותה בתוכנית הלימודים.

מקורות

הר-צבי (הכהן), שי (2005). אימון מטה קוגניטיבי בפתרון אנלוגיות לשוניות והשפעתו על יכולת האיות. (עבודת גמר לקבלת תואר דוקטור לפילוסופיה). רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.

כץ, אי (2013). "מילון חזותי". מאגר מילים וקטגוריות בעלי מכנה ויזואלי משותף למניעת שגיאות כתיב. כפר-סבא: מרכז עננים.

Schiff, R., & Levie, R. (2017). Spelling and morphology in dyslexia: a developmental study across the school years. *Dyslexia*, 23 (4), 324–344.

אתגר "המרחק הסמנטי" בשירי לאה גולדברג

רקע

צירופי שם עצם הם צירופים קשים לפענוח (Fillmore, 1994). הקושי גדל כשהצירוף השמני הוא צירוף מטפורי שבין איבריו מתקיים "מרחק סמנטי". בעבודת הדוקטורט (וסרמן-אמיר, 2019) חקרתי את המושג "מרחק סמנטי" משלושה היבטים: נירו-בלשני, סמנטי-פנומנולוגי וסמנטי-פואטי. מן ההיבט הנירובלשני סקרתי את מה שיודעים חוקרי המוח על תפקידי ההמיספרות בפענוח מטפורות (Mashal & Faust, 2008), את ההישגים ואת המגבלות של חקירה כזאת (לייבוויץ, 1970; Mudrik 2013), והצעתי חלופה פנומנולוגית: בדיקה של האופן שבו נשאלים "מרככים" בדרכים שונות את המרחק כדי ליצור משמעות לצירוף. מצאתי שבמהלך מורפולוגי אנשים גוזרים פעלים משמות העצם הבעייתיים, הופכים אותם לעיתים לשמות פעולה, מוסיפים שם תואר לצירוף שני שמות העצם, מוסיפים את המילים "יש" ו"אין" או את מיליות היחס "ל", "ב" וכדומה. הם נשענים לעיתים על דמיון צלילי בין אחד האברים למילה שקרובה לאיבר השני, נסמכים על רמזים אינטר-טקסטואליים או על ניבים מוכרים האפשרים זיקה כלשהי בין שמות העצם. נשאלים מחפשים יחסים לוגיים אפשריים בין שני האיברים הרחוקים: יחסי ניגוד, יחסי סיבה ותוצאה, חלק משלם ועוד. בחלק האחרון, החלק הפואטי של מחקרי, הראיתי כיצד המשורר יהודה עמיחי מציג לקוראיו את אתגר הצירוף השמני הנשען על "מרחק סמנטי" מפתיע, אך "מרכז" אותו בדרכים פואטיות שונות.

מטרת המחקר והדגמה

במחקר הנוכחי אבקש להראות שהלשון המעודנת והמרוסנת כביכול של לאה גולדברג מסתירה מתחים סמנטיים לא פשוטים הדורשים מאמץ פענוח. כזה הוא למשל גודש הצירופים המטפוריים בשיר מוקדם של המשוררת מספרה הראשון "טבעות העשן": "יש חלומות דממה סומים פולד חיה נדון למאכלת, ובבקרם על פצע חשקה תולעת אור זוחלת". כיצד יתפענח הצירוף העשיר של המטפורה השמנית "חלומות דממה"? המשוררת מצרפת להם דימוי שאמור לפרש במשהו את טיבם של החלומות הדוממים הללו – הם עיוורים כוולד של בעל חיים שמייד עם היוולדו הוא מובל לשחיטה. הציור ממחיש את אופיים העמום של החרדה והאיום שבחלומות. דוגמאות נוספות: את המרחק הסמנטי שבצירופים המאוד בלתי שגורים "פצע" ו"שכחה" על יד "תולעת" ו"אור" מרכז ההקשר המציע תקבולת בין חושך לאור ובין פצע לתולעת זוחלת. בהרצאתי אצביע על האתגר הסמנטי שבפענוח מבוחר צירופים כאלה ועל דרכי ה"ריכוך" המקוריות והמורכבות שמציעה המשוררת לקוראיה.

מקורות

וסרמן-אמיר, ד', (2019). *מרחק סמנטי: מבט לשוניקוגניטיבי-פואטי על מבנה הלקסיקון המנטלי*. עבודת דוקטורט, אוניברסיטת תל אביב.

לייבוויץ, י' (1970). המוח והתודעה. מדע, י"ד, 5–6.

סוברן, ת' (תשנ"ז). יסוד ההמרה בהצטרפות השמנית. מסורות: ט–י, יא, 115–134.

רותם, ע' (תשע"ג). "נימה נעלמה": שדות סמנטיים ומסגרות תוכן ככלי פרשני בשירת ביאליק. *בלשנות עברית*, 11–35, 67.

Fillmore, C.J. (1994). The hard road from verbs to nouns. In M.Y., Chen., O.JL, Tzeng., & Wang, S.Y (Eds.), *In Honor of William SY Wang: Interdisciplinary Studies on Language and Language Change* (pp. 105–129). Pyramid Press.

Mashal, N., & Faust, M. (2008). Right hemisphere sensitivity to novel metaphoric relations: Application of the signal detection theory. *Brain and Language*, 104 (2), 103–112.

Mudrik, L. (2013). *The mind-body problem in neuroscience: a descriptive-deconstructive analysis*. Thesis (Ph.D.), Tel Aviv University.

ניתוח פרגמטי של מיצוב ועבודת הדימוי ביצירת ספרות ובחינת השלכותיו לתרגום

מיצוב בשיח הוא התהליך שבו משתתפים ממקמים את עצמם ואת המשתתפים האחרים בשיח, ובכך מקנים לעצמם את זכויותיהם, את חובותיהם ואת מחויבויותיהם בשיח. המיקום הראשוני של כל משתתף בשיח מוגדר כמיצוב מסדר ראשון. באמצעות משא ומתן – התורם לאופיו הדינמי של המיצוב – בדרגות שונות של ישירות בין הדוברים (Weizman, 2008), מתקבל מיקום מחודש של המשתתפים המוגדר כמיצוב מסדר שני. המיצוב בשיח הוא הדדי: על ידי מיצוב עצמו הדובר ממצב את בן שיחו, ועל ידי מיצוב זולתו הדובר ממצב את עצמו (van Langenhove & Harré, 1999). המיצוב מושפע במידה רבה מעבודת הדימוי של הדוברים. עבודת הדימוי היא הניסיון התמידי של האדם לנכס לעצמו את הדימוי חברתי הרצוי לו, והיא כוללת הגנה על הדימוי העצמי שלו והגנה על הדימוי של האחר (Goffman, 1967). דפוסי שיח שונים משמשים להבניית מיצוב ועבודת הדימוי. מטרת ההרצאה היא לדון באופן שבו דפוסי שיח משמשים לעבודת הדימוי ולהבניית מיצוב הדדי בשיחה מתוך יצירת ספרות, ולבחון את השפעתן של הזחות תרגומיות על עבודת הדימוי ועל הבניית המיצוב בתרגום לעומת המקור. בהרצאה אנתח שיחה אחת מתוך המותחן *The Runaway Jury* לג'ון גרישם (1996) בתרגומה של צילה אלעזר שכותרתו "משחק המושבעים" (1996). העלילה עוסקת בהליך משפטי שבו נתבעות ארבע חברות טבק גדולות. קו מרכזי בעלילה מתמקד בחבר המושבעים, ובייחוד במושבע ניקולס איסטר, הפועל לבניית יחסי אמון עם כל אחד מהמושבעים האחרים כדי להשפיע עליו ולהביא להפלת חברות הטבק. השיחה הנדונה מתקיימת בין ניקולס ובין מושבע נוסף, פרנק הררה, איש צבא בדימוס. בחלקה הראשון של ההרצאה אדגים את אופיו הדינמי של המיצוב במקור תוך התמקדות בפניות של ניקולס אל הררה, בביקורת העקיפה והישירה שמביעים ניקולס והררה, בשאלת שאלות מסוגים שונים ובבחירות המשלבויות של השניים. אטען שהמשא ומתן על מיצוב מסדר שני מביא לשינויים בהבנייתו. בחלקה השני, אשווה את תרגום השיחה למקור ואתמקד בהזחות המביאות להבניית מיצוב שונה בתרגום לעומת המקור.

מקורות

- Goffman, E. (1967). *On Face-Work Interaction Ritual*. New York: Anchor Books.
- Van Langenhove, L. & Harré, R. (1999). *Introducing positioning theory*. In *Positioning theory: Moral context of intentional action*. Harré, R. & van Langenhove, L. (eds.), 14–31. Oxford, UK: Blackwell.
- Weizman, E. (2008). *Positioning in Media Dialogue. Negotiation Roles in the News Interview*. Amsterdam: John Benjamins.

Immigration with a different kind of integration: Haredi immigrants in Israel

Many Haredim view themselves as a religious minority in Israel and limit interaction with non-Haredim (Cahaner et al., 2017). Among English-speaking Haredi immigrants, Hebrew is often a less-preferred language due to its 'holy' status, and they are often more proficient in English and Yiddish and less confident in Hebrew (Baumel, 2002). The focus of this talk is on 39 Haredi participants from a study of the interface of language proficiency, motivation and identity among 300 English-speaking immigrants to Israel (Joffe 2018).

The study included (1) a self-labeling task (Fuligni et al., 2005), (2) ethnolinguistic identity items (Giles et al. 1977) (3) motivation to learn L2 (Dornyei & Ushioda, 2011), (4) second language use, and (5) personal background information. In addition, oral narratives were elicited to assess L2/Hebrew proficiency for complexity, accuracy, and fluency. All respondents spoke English as a first language and immigrated to Israel as adults.

Significant differences in motivation, identity, and Hebrew proficiency emerged between Haredi participants and other immigrants. Haredi participants expressed *lower motivation to integrate* with Israelis. They expressed *ambivalent motivation toward learning Hebrew* for the purpose of professional advancement, despite participating in the workforce at a higher rate than Israeli Haredim. In the self-labeling task, Haredi respondents *more frequently selected 'American' and 'Anglo' labels* and rejected the 'Zionist' label. For ethnolinguistic identity questions about the 'economic capital' of English-speaking Israelis, Haredi participants considered the economic capital of English speakers in Israel to be weak, while others considered it to be strong. Haredim also perceived English speakers in Israel as more numerous than other immigrants did (demographic capital). Finally, narrative analysis revealed lower Hebrew proficiency for Haredim for measures of Complexity, Accuracy, and Fluency.

The findings are discussed for implications regarding integration into Israeli society.

References

- Baumel, Simeon D. (2002) Communication and change: Newspapers, periodicals, and acculturation among Israeli Haredim. *Jewish History*, 16, 2, 161–186.
- Cahaner, L. Malach, G., Chosen, M. (2017). *Statistical Report on Ultra-Orthodox Society in Israel*. Jerusalem: Israel Democracy Institute.
- Dornyei, Z., & Ushioda, E. (2011). *Teaching and researching motivation* (2nd ed.). Harlow, England: Pearson Longman.
- Fuligni AJ, Witkow M, & Garcia C (2005). Ethnic identity and academic adjustment of adolescents from Mexican, Chinese and European backgrounds. *Developmental Psychology*, 41, 799–811.
- Giles, H., Bourhis, R.Y. & Taylor, D.M. (1977). Towards a theory of language in ethnic group relations. In H. Giles (Ed.). *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. (pp. 307–348). London, UK: Academic Press.
- Joffe, S. (2018). Identity, Motivation, Language Shift, and Language Maintenance. Unpublished doctoral dissertation). Bar Ilan University, Israel.

הגרמטיקליזציה של "לך" במקרא מפועל תנועה לציין זירוז – שלושה שלבים

בהרצאתנו אנו מפנים זרקור לשימוש מיוחד של פועל התנועה לך בהופיעו בדיאלוגים בלשון המקרא – לך כציין זירוז. מדובר בתהליך גרמטיקליזציה (בת-זאב שילדקרוט, 2017–2018) שחל בצורת הציווי לך – ממילת תוכן המביעה תנועה למילת תפקוד המשמשת במישור האינטראקציה בין משתתפי השיח הבן-אישי (משלר, 2009), במטרה לזרז את הנמען לפעולה מסוימת. לפי מן (תשי"ד: 7), יותר מכל פועלי הזירוז (הבה, צא, קום, בוא) נפוץ במקרא השימוש בציווי של הפועל הלך, ולאחר שפסק השימוש בציווי הבה, ירש את מקומו בעיקר ציווי הזירוז לכה או לנו. בבסיס ההרצאה עומדות שתי נקודות מבט הקשורות בפועל לך: האחת – היותו של לך שייך למשפחת פועלי התנועה, והאחרת – היותו של לך צורת ציווי כציין לפעולת הדיבור של זירוז. בחלק מן הדוגמות נחשוף את שתי נקודות המבט הללו.

בהתייחס לנקודת המבט הראשונה, נראה כי בתהליך הגרמטיקליזציה של לך מפועל תנועה לציין זירוז הוא עובר שלושה שלבים: בשני השלבים הראשונים עדיין מתנהג לך כפועל תנועה, המצריך אחריו הופעת משלימי מקום, כגון: קום לך צרפתה אשר לצידון, וישבת שם (מל"א יז, 9); ותאמר נעמי, לשתי כלתיה, לכה שבנה, אשה לבית אמה (רות א, 8). בשלב השלישי מאבד לך את המשלימים הללו, והופך למילת קריאה לזירוז לפעולה. בשלב זה מופיע לך בתבניות תחביריות שונות, הנבחנות זו מזו בסוג ההשלמה המצטרפת אליו: פועל בציווי, פועל בעתיד וכיוצא באלה, כגון: ויאמר יהוה, אל-משה [...] ועתה לך נחה את-העם, אל אשר-דברתי לך (שמות לב 33–34); ותאמר הפקירה אל-הצעירה אבינו זקן [...] לכה נשקה את-אבינו יין (בראשית יט, 30–32).

בהתייחס לנקודת המבט השנייה, שלפיה בכל אחד משלושת השלבים מופיע לך בצורת ציווי מודלית, שבאמצעותה מתבצעת פעולת דיבור הנחייתית (Directive) (סירל, 1979), ביקשנו לבדוק אם קיים התנאי העיקרי להצלחתה של פעולת הדיבור ההנחייתית – על המוען להיות במעמד של סמכות ביחס לנמען (סירל, 1969). בזכות ההקשר הרחב של הדיאלוגים שסיפק לנו הקורפוס המקראי, אנו מראים שבכל הדוגמות מתקיים גם התנאי השני להצלחת פעולת הדיבור: הנמען חייב לבצע את הפעולה (וירזיביצקה, 1995) שאותה הפועל לך מבקש לזרז.

מקורות

- בת-זאב שילדקרוט, ח' (2017–2018). בין גרמטיקליזציה לקונסטרוקציונליזם. חלקת לשון, 50, 94–116.
- וירזיביצקה (1995). Wierzbicka, A. (1995). Universal Semantic Primitives as a Basis for Lexical Semantics. = *Folia Linguistica* xxix/1-2, 149–169.
- מן, י' (תשי"ד). על השימוש בפועלי זירוז. לשוננו, יט, 3–12.
- משלר (2009). Maschler, Y. (2009). *Metalanguage in interaction: Hebrew Discourse Markers*. = Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

בין הארצי לשמימי בחזרות בשירי רחל

חוקרי ספרות (למשל קריץ, תשמ"ז) רואים ברחל את המשוררת העברית הראשונה ומאפיינים את שירתה בתחביר ובסגנון בהירים, אורך מצומצם של שירים ונושאים הנוגעים באהבה נכזבת, עקרות וקשר עמוק לטבע ולארץ. בהרצאתי אראה את הקשר שיש בשירי רחל בין החזרה הספרותית לסוגיה למעברים מהתחום המוחשי לתחום המופשט. על פי ריבלין (תשמ"ד: 23), בחזרה הספרותית פריט מתחום הלשון, המבנה, המקצב, המצלול וכו' חוזר לאורך היצירה פעמיים או יותר כמות שהוא או בשינוי, באופן צמוד או במרווח. תפקיד החזרה הוא להדגיש את החלק החוזר בשל חשיבותו או מצב רוחו של הדובר החש רגשות שונים, ומגמתה היא לסכם ולשכנע. עיון מעמיק בשירת רחל העלה מספר רב של חזרות למיניהן, הממוקמות בשירים בגבול שבין תיאור קונקרטי וארצי לתיאור רוחני מטפיזי. שיטת המחקר היא סקירת כל 144 שירי רחל מתוך הספר "שירת רחל" (1970), פירוט תוכנם וסימון החזרות לסוגיהן. בבדיקת תוכן השיר נסקרו המעברים מהתחום המוחשי למופשט ולהפך. התחום המוחשי מתאפיין בזמן, מקום ודמויות המעוגנות בסיטואציה ריאלית מוגדרת וחד-פעמית, והוא כולל מעשים, חוויות מוחשיות, פעולות ותחושות פיזיות. לעומתו התחום המופשט הוא מטפורי, ייצוגי וסמלי. נכללים בו רעיונות והגיגים, ערכים, זיכרונות, דמיונות משאלות, פעולות מטפוריות, רגשות, רצונות ומאווים, ישויות שמימיות ומטפיזיות. הבדיקה העלתה 102 שירים שהכילו חזרות במעברים בין שני התחומים, ואף יותר משתי חזרות במקומות שונים בשיר. סוגי החזרה שנמצאו בשירי רחל הם אנפורה, תקבולת, מסגרת וחזרה תחבירית רטורית. לפנינו חלקו הראשון של השיר "בגינה" שבו הודגשו שתי החזרות התחביריות-רטוריות.

בְּגִינָה

בְּבֹקֶר אֶלּוּל הָעוֹלָם נֶרְדַּ וְתָכַל,

מִרְעִיף תַּנְחוּמִין.

שָׁמָּה לְקוֹם, לְהִתְנַעַר מֵעֵפֶר הָאֶתְמוּל,

בְּמַחֵר לְהֵאֱמִין?

שָׁמָּה בְּלֵב עֵנֹו לְבָרֵךְ אֶת הָעֵל,

לְהַצְדִּיק אֶת הַדִּין?

בשיר זה הטור הראשון מציין זמן ומקום מוחשיים, צבעים ומראות הנקלטים בחוש הראייה, ואילו הטור השני **מקשר** בין הטבע שמעורר את הרהורי המשוררת באשר להתמודדות עם קשייה – בין המוחשי למופשט (המשך השיר ודוגמה נוספת לאחר רשימת המקורות).

מממצאים אלו עולה כי תפקידה הפואטי של החזרה לסוגיה בשירי רחל הוא לתווך בין הפיזי למטפיזי ובין השמיים לארץ. סימוכין למחקרנו אפשר למצוא בדברי זיוה שמיר האומרת כי שירי הטבע של רחל אינם כאלה במובן הקונבנציונלי, אלא הם מעמתים את הנוף החקלאי עם הנוף הרוחני במישור הפואטי והפוליטי.

מקורות

אולמרט, ד' (2012). בתנועת שפה עיקשת: כתיבה ואהבה בשירת המשוררות העבריות הראשונות. חיפה: הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה והוצאה לאור מיסודן של ידיעות אחרונות וספרי חמד תל אביב.

צור, מ' (2011). כחכות רחל: קווים ביוגרפיים. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

קריץ, ר' (תשמ"ז). על שירת רחל. תל-אביב: פורה.

ריבלין, א"א (תשמ"ד). מונחון לספרות. תל-אביב: ספריית פועלים.

שילר, א' (1970). שירת רחל. ירושלים: אריאל.

שמיר, ז' (2012). רקפת: ענווה וגאווה בשירת רחל. תל-אביב: ספרא והקיבוץ המאוחד, עמ' 96.

מסכת אבות בארמית חדשה יהודית בלהג סקזי (כורדיסטן האיראנית)

מסכת אבות רצופה אמרות חוכמה ומוסר, המובאות משמם של כשישים וחמישה תנאים המייצגים את התנאים לדורותיהם. היא נבדלת מכל מסכתות המשנה לא רק בתוכנה אלא גם במבנה, בלשונה ובסגנונה. מסכת זו, הנקראת בקהילות רבות בששת השבועות בין פסח לשבועות, תורגמה ללשונות יהודיות רבות, ובהן לדינו, ערבית-יהודית במזרח ובמערב, איטלקית-יהודית ופרסית-יהודית.

בהרצאה יוצג לראשונה תרגום מסכת אבות בארמית חדשה יהודית בלהג סקזי. התרגום הועלה על הכתב בכורדיסטן האיראנית בשנת תש"ח בידי מר יוסף ירושלמי, צאצא למשפחת רבנים, אשר נולד בסקזי ועלה ארצה בשנות ה-50. להג סקזי היה מדובר בכורדיסטן האירנית, הנמצאת במערבה ובצפון מערבה של איראן ואשר גובלת באזרבייג'ן מצפון ובכורדיסטן העיראקית ממערב.

ההרצאה תתמקד בנושאים הבאים: קווי הלשון העיקריים של להג סקזי; המשלב הספרותי של להג סקזי, הנבדל מן הלשון הדבורה בקווי לשון ארכאיים שיש בו; הצמידות למקור העברי; היסודות העבריים שבתרגום (מילים כמו "אמונה", "באר שחת", "בת קול", "גבאי", "גזל", "יצר הרע", "עולם הבא", "עוון").

לסיום, תרגום מסכת אבות מהווה נדבך נוסף בחשיפה ובתייעוד של הספרות שתורגמה לארמית חדשה יהודית מן העברית.

מקורות

בר-אשר, מ' (תש"ע). 'על השרח למסכת אבות'. לשונות, מסורות ומנהגות: עיונים בלשונות, במסורות, באורחות חיים וביצירות של היהודים במגרב ועיונים בלשונות היהודים. ירושלים: מכון בן צבי. עמ' 329–347.

שרביט, ש' (תשס"ד). מסכת אבות לדורותיה – מהדורה מדעית, מבואות [ונספחים]. ירושלים: מוסד ביאליק

תירוש-בקר, ע' (2011). 'ישן וחדש בתרגום משנת אבות ופירושה'. בתוך י' טובי וד' קורזון (עורכים), חקרי מערב ומזרח: לשונות, ספרויות ופרקי תולדה. ירושלים: הוצאת כרמל. עמ' 207–281.

דימויים מתוזמרים וצרימות חתרניות: הפצים כטיעון חזותי במופע-שיח פוליטי

ההרצאה תעסוק בחפצים כנשאים של משמעות סמלית וכטיעונים רטוריים, גלויים וסמויים כאחד, בשני מופעי שיח פוליטי, הנבדלים זה מזה באתר המופע, בסוגה הנבחרת ובתפקודם בסיטואציה: האחד – "ביבי ולוג 2" (הווידאו-בלוג של נתניהו, יוני 2020), שבו מארח נתניהו את הבמאי בלשכתו שבקריה ומתאר את משמעות החפצים המצויים בה, והשני – תגובת בני הזוג נתניהו ליחסה של התקשורת כלפי שרה נתניהו בנוגע לסיקור פרשת התקיפה הפיזית לכאורה של מנכ"ל משרד ראש הממשלה דאז, אלי גרונר. בני הזוג התייצבו מול מצלמות התקשורת ב-1.6.2018, מייד עם צאתם מניחום אבלים בבית הוריו של סמ"ר רונן לוברסקי ז"ל. הם צולמו במסדרון, או במבואת הבניין, על רקע מודעת האבל של הלוחם, שנהרג בפעולה מבצעית.

אתמקד ביחסי הגומלין שבין החפץ, המובא כטיעון חזותי, לטקסט הדבור ולמרכיבים חזותיים נוספים התורמים את תרומתם לסיטואציה הנבחרת, במטרה להתחקות אחר המאפיינים הייחודיים למערך הטיעונים הרב-מודלי שמכונן החפץ עם הופעתו. הדיון במשמעות החומרית (materiality) של החפץ (Miller, 2005) או בביוגרפיה שלו, במונחיה של תמר אלאור (2014), יתרום להבנת מאפייניו כטיעון חזותי (Groarke, 2017; Roque, 2017), ולבחינה שיטתית של המארג שהוא יוצר עם הטיעונים המילוליים: חיזוק הנאמר, תמיכה בדברים או סתירתם בשל פרשנויות אפשריות לאזכורים האינטר-טקסטואליים שמעורר החפץ, המשמש בו זמנית כ"דבר עצמו" וכמטפורה חזותית (Forceville&Paling, 2018). הבנת מערך הטיעונים כרוכה גם בהבנת המאפיינים הפרפורמטיביים של המופע: מקום ההתרחשות, מעמד ההכרזה על הופעת החפץ או הופעתו ברקע, תזמון ההכרזה על פני רצף יחידת השיח, ודרכי הפנייה הדרמטית של הדובר אל קהל השומעים (לבנת, תשע"ה; Livnat&Lewin, 2016).

במוקד הדברים תעמוד השאלה, כיצד משמשים המאפיינים הייחודיים של החפץ כהד וכחיזוק למאפייני הזהות של הנואם ולתפיסת עולמו. בסיטואציה הראשונה מוצגים החפצים במעין "מהלך הכתרה", המסומן בהכרזה על הופעתם ובהצגת הפונקציה שהם ממלאים. במקרה זה, תומכת המטפורה החזותית בדברי הדובר. במקרה השני, כשהדובר טועה בפרשנות המוסרית שעשוי החפץ המופיע מאחוריו במסגרת התמונה ליצור, נוצרת צרימה שמטילה ספק באתוס שלו – צרימה שמתחזקת עם השתהות המצלמה על המודעה לאחר שהדוברים "יצאו מהפריים".

מקורות

אלאור, ת' (2014). סנדלים: אנתרופולוגיה של סגנון מקומי. תל-אביב: עם עובד.

לבנת, ז' (תשע"ה). דיאלוגיות בשיח הפוליטי: אל מי דיבר נתניהו בנאומו בר-אילן? חלקת לשון, 47, 120–142.

Forceville, C. and Sissy Paling (2018). The metaphorical representation of depression in short, wordless animation films. *Journal of Visual Communication*. available online since 21-9-2018, <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1470357218797994>.

Groarke, L. (2017). Editorial cartoons and ART: Arguing with Pinocchio. In Tseronis, A. and Charles Forceville (eds). *Multimodal Argumentation and Rhetoric in Media Genres*. John Benjamins Publishing Company, pp. 81–110.

Livnat, Z. and Beverly Lewin (2016). The Interpersonal Strand of Political Speech: Recruiting the Audience in PM Benjamin Netanyahu's Speeches. *Language and Dialogue*, 6: 2, pp. 275–305.

Miller, D. (Ed). (2005). *Materiality*. Duke University Press: Durham, US (Introduction)

Roque, G. (2017). Rhetoric, argumentation, and persuasion in a multimodal perspective. In Tseronis, A. and Charles Forceville (eds). *Multimodal Argumentation and Rhetoric in Media Genres*. John Benjamins Publishing Company, pp. 25-50.

דרגת השילוב של מילים שאולות בערבית פלסטינית: שייכות פרודה וחבורה

המחקר בוחן את נטיית השייכות של מילים שאולות בערבית פלסטינית. מילים שאולות מהוות חלק מקבוצת הבלתי משולבות (רביד 1992, שורצולד 1998, 2013). התנהגות המילים הבלתי משולבות אינה תמיד אחידה, אולם נראה כי הן נתונות למערכת דקדוקית שונה ולאילו ציפים שונים החלים עליהם. קיימות שתי דרכים להבעת שייכות בערבית פלסטינית. אדגים זאת באמצעות גוף שני זכר יחיד. בשייכות חבורה נוסף הצורן *-ak*, ואילו בשייכות פרודה נוסף הכינוי *tabaʕak*, למשל *ktaab-ak* 'ספרך', לעומת *il-ktaab tabaʕak* 'הספר שלך'.

המחקר בוחן את מידת הפוריות של שתי דרכים אלה בתצורת השייכות של מילים שאולות ואת הקריטריונים המשפיעים על העדפת צורה אחת על פני אחרת. המחקר מבוסס על חיפוש יזום של מילים שאולות בנטיית שייכות במרשתת. החיפוש התבצע באתרים כגון פייסבוק וטוויטר שבהם נהוג לכתוב בערבית מדוברת ופחות בערבית ספרותית. הטקסטים שנבחרו היו כאלו אשר ניתן היה לזהות בבירור כי נכתבו על ידי דובר/דוברות ערבית פלסטינית ולא להגים אחרים.

עיון בתצורת השייכות של מילים שאולות מראה כי ניתן לנבא את הבחירה באחת הדרכים. ככל שהמילה השאולה בעלת מאפיינים צורניים זרים, כך הסיכוי לשילובה במערכת המורפולוגית נמוך יותר, וקיימת העדפה לשייכות הפרודה. אדגים זאת באמצעות שלושה קריטריונים.

מספר ההברות: שמות חד-הברתיים ודו-הברתיים נתפסים כדומים יותר לשמות עצם קיימים בערבית. רוב שמות העצם בערבית הם חד-הברתיים או דו-הברתיים אלא אם הם כוללים מוספית גזירה. שמות עצם שאולים עם מספר זה של הברות משתלבים בקלות יחסית במערכת, למשל *imeyl-ak* 'האימייל שלך', *mobayl-ak* 'הנייד שלך'. לעומתם, שמות בעלי שלוש הברות או יותר נתפסים כזרים ונוטים בשייכות פרודה, למשל *il-instagram tabaʕak* 'האינסטגרם שלך', *il-mesenjer tabaʕak* 'המסנג'ר שלך'.

סממנים מורפולוגיים זרים: שמות עצם שאולים המורכבים משני בסיסים נוטים בשייכות פרודה, למשל *il-bleysteyʕen tabaʕak* 'הפלייסטיישן שלך'. העובדה שהשם מכיל שני בסיסים זרים גורמת לכך שייתפס כמילה בלתי משולבת. הדבר נובע מכך שהשימוש בהרכבים נדיר יחסית בערבית. כמו כן, מילים המכילות צורני גזירה או נטייה זרים, נתפסות כמילים בלתי משולבות ונוטות בשייכות פרודה. כך למשל, המילה *koment* 'הערה' (comment) נוטה הן בשייכות פרודה והן בשייכות חבורה, אולם במקרים שבהם היא מופיעה בצורת הרבים באנגלית *koments*, נוטה היא בשייכות פרודה בלבד. הדבר מורה על רגישותו של הרכיב המורפולוגי בדקדוק גם למבנה המורפולוגי של מילים שאולות.

מילים המסתיימות בתנועה: מילים המסתיימות בתנועה נוטות בשייכות פרודה, למשל *il-jakuzi tabaʕak* 'הג'קוזי שלך', *il-bejo tabaʕak* 'הפגיו שלך'. מילים המסתיימות בתנועה שאינה *a* נדירות בערבית, ועל כן גם הן אינן משתלבות בנטייה החבורה. לכך נוספים גם אילו ציפים צורניים כלליים: הימנעות ממבנה מסומן ומהחלה של תהליכים פונולוגיים. נבחן את השם השאול *byano* 'פסנתר'. אם נוסיף את צורן השייכות *ak* נקבל רצף תנועות *oa* (**byano-ak*). רצף זה הוא מבנה מסומן שאינו אופייני לערבית. ניתן להימנע ממנו באמצעות השמטת אחת התנועות (**byan-ak* או **byanok*) או באמצעות החדרת עיצור (*byanoh-ak*) אולם הדבר פוגע בשקיפות המבנית ביחס לבסיס. שימוש בצורן שייכות פרוד מאפשר להימנע מכך.

ממצאי המחקר מראים כי מילים שאולות בערבית פלסטינית אינן מהוות מקשה אחת. הרכיב המורפולוגי בדקדוק בוחן את מאפייניהן המורפולוגיים והפונולוגיים ובהתאם לכך ניתן לנבא את מידת השתלבותן במערכת הנטייה בערבית.

מקורות

רביד, דורית (1992). קליטת מילים זרות במערכת השם ובמערכת הפועל. בתוך מ' מוצ'ניק (עורכת), *השפעות זרות על המילון של העברית בת זמננו*. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה. 11–20.

שורצולד (רודריג), אורה. 1998. משקל ההשפעה הזרה בעברית. *עם וספר* י, 42–55.

Schwarzwald, Ora R. 2013. The typology of nonintegrated words in Hebrew. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* 10(1). 41–53.

The Impact and Influence of Emojis in Text Messages: Gender and Age Differences

Abstract

The written text lacks contextual cues that face-to-face communication offers. Emojis, a new linguistic device, add tone, emotions, humour, sarcasm and deeper meaning to our text messages (Hakami, 2017). This study investigated the impact that emojis accompanying a text message had on the emotional response of the reader, with a focus on gender and age differences. 87 participants, both male and female filled out a questionnaire of 30 text messages. The participants were from 4 age groups: Gen Z (11-25 years old), Gen Y (26-40 years old), Gen X (41-60 years old) and Baby Boomers (61-96 years old) (Berkup, 2014). They rated their emotional response to positive and negative text messages, with and without emojis added.

The results indicated that emojis significantly impact the emotional response of the reader to the text message. The impact was larger when a negative emoji was added to a positive text. Tso & To (2020) found that this effect may be due to the negative bias people have towards messages, in which there is a higher probability of negative inference whenever messages, either in texts or emojis contain negative information. However, when a negative text- which appears as a critical request- is accompanied by a positive emoji, that serves the function of “softening the illocutionary force of the complaint” (Shovholt et al., 2014, p. 789). The text is then presented with less authority, which alters the dynamic within the communication and the receiver responds differently (stronger pragmatic impact) (Shovholt et al., 2014). There was no impact of gender. However, the Baby Boomers were less affected by emojis, than other groups. Baby Boomers are unfamiliar with the use and meaning of emojis as they were not born into the digital age (Ruffman et al., 2008). The results will be discussed in light of the impact emojis have in communication and teaching.

References

- Berkup, S. B. (2014). Working with generations X and Y In generation Z period: Management of different generations in business life. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(19), 218–229.
- Hakami, S. A. A. (2017). The importance of understanding emoji: An investigative study. *Research Topics in HCI*, 1-20.
- Ruffman, T., Henry, J. D., Livingstone, V., & Phillips, L. H. (2008). A meta-analytic review of emotion recognition and aging: Implications for neuropsychological models of aging. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 32(4), 863–881.
- Skovholt, K., Grønning, A., & Kankaanranta, A. (2014). The Communicative Functions of Emoticons in Workplace E-Mails. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19(4), 780–797.
- Tso, R. V., & To, M. W. (2020). *Ambiguity in Text Messages: “I Hate You for Using Emojis Inconsistently with Your Text in WhatsApp*. 2(2007), 1415–1421.

This presentation is given in English and the research was done in English

the below paragraph gives a context for the presentation:

Emojis have the ability to express emotional complexities in a short and creative way (Alshenqeeti, 2017). According to Oxford Dictionaries, in 2015 the ‘Word of the Year Award’ went to ‘face with tears of joy’ emoji 😄. Emojis are more than colored smiley icons, they can express the speaker’s emotion and intent independently, replace a word or a phrase, enhance or emphasize an emotion expressed in the text, modify the meaning of a text and can be used for the pragmatic purpose of politeness, to name a few (Tian et al., 2017). Some linguists argue whether emojis are the ‘new language’ of the Tech-savvy-generation or merely an evolution of pictorial or symbol languages from an earlier time (Alshenqeeti, 2016). When an entire piece of literature like ‘Moby Dick’ can be ‘translated’ into emojis and understood as Fred Beneson did as a crowd funding project, it elevates the linguistic abilities and functions of emojis (Beneson, 2015). Emoticons/ emojis are not just used as signs of emotions, but rather they function as “indicators of the illocutionary force of textual utterances that they accompany”, meaning they reveal the intent of the writer, as well as adding a pragmatic understanding to the text. Emojis and emoticons give a pragmatic meaning just as words do (Dresner & Herring, 2010). For EFL learners the pragmatics of the English language can prove challenging. Bringing pragmatics and emojis together into the English classroom will allow students to experiment, observe and be exposed to sufficient, appropriate and relevant input in order to raise the level of their pragmatic knowledge. This should create an environment where students can write or text and explore various interactions, watch the reader’s reactions, discuss and consider the results of one choice of words or emojis over another (Bardovi-Harlig, 1996). This would also assist students in

understanding how gender and age impact the reader's response and encourage them to be more aware and sensible online users.

מרום-צדוק, נעה

הרומן המתורגם בדרך לדפוס: על עריכת תרגום דיאלוג ועל יחסי העבודה בין מתרגמים לעורכים

בפתחו של הרומן המתורגם מופיע שמו של המתרגם שעמל על תרגומו. מכאן שהוא זו שזוכה לשבחים או לביקורת על איכות התרגום. אך התייחסות לספר המתורגם כאל יצירתו של המתרגם בלבד אינה מביאה בחשבון את השפעתו של עורך התרגום, ששמו לעיתים קרובות אפילו אינו מופיע בספר. למעשה, לקורא (ולחוקר) אין אפשרות לדעת מה היה חלקו של המתרגם ומה היה חלקו של העורך בתוצר הסופי.

בהרצאה זו אציג ממצאים ראשוניים מתוך עבודת מחקר לתואר שלישי, הבוחנת לראשונה את חלקם של העורכים בתופעות שגורות המתרחשות בתרגום (שחלקן נחשבו בעבר ל"כוללים תרגומיים"), ואת מעמדן של העורכים בהוצאות לאור ביחס למעמד המתרגמים.

כחלק מהמחקר נבחן האופן שבו הדימוי העצמי וההדדי של מתרגמים ועורכים מתבטא בהירארכיה מקצועית ומשפיע על יחסי העבודה ביניהם ועל תהליך הפקת הספר המתורגם, ועד כמה ההחלטות שנעשות דווקא בשלב עריכת התרגום משפיעות על היווצרותו ועל התבססותן של נורמות בתרגום הספרותי (Toury, 2000).

לצורך כך נעשה שימוש במושגים מתחום הסוציולוגיה של התרגום, בראש ובראשונה מושג ה"הביטוס" של בורדייה (Bourdieu, 1983) ויישומו בחקר התרגום (Sela-Sheffy, 2014). כמו כן, במטרה לזהות נורמות בדיאלוג המתורגם לעברית בפרוזה מודרנית בעשרים השנים האחרונות, הושם דגש מיוחד על עריכת הדיאלוג, המתאפיין לרוב במשלב של לשון מדוברת (בן-שחר, 1994).

לשם כך משלב מחקר זה שיטות איכותניות וכמותניות, וכולל (1) הפצת שאלונים בקרב מתרגמים ועורכים; (2) קיום ראיונות אישיים עם מתרגמים ועורכים; ו(3) ניתוח תיקוני עריכה בספרים שתורגמו מאנגלית לעברית בעשרים השנים האחרונות. ניתוח זה התאפשר הודות למתרגמים ולעורכים שהסכימו לשתף את החוקרת בקבצים הערוכים באמצעות הכלי "עקוב אחר שינויים" בתוכנת Word (באישור הוצאות הספרים הרלוונטיות).

מהמחקר עולה עד כה כי אין מדיניות אחידה בהוצאות לאור בארץ לגבי נהלי העבודה בין מתרגמים ועורכים. עוד עולה מהממצאים שמרבית תיקוני העריכה הקשורים בתופעות תרגום הם שינויים של שפה "תרגומית", כלומר שינוי ושכתוב של יסודות לשוניים שחדרו מהאנגלית. ובאשר לדיאלוג המתורגם, על אף שהנורמות שעליהן מצהירים מתרגמים ועורכים הן דומות, תיקוני העריכה ודיווחי העורכים בראיונות מראים כי קיים עדיין קושי מצד המתרגמים ביישום אותן נורמות.

מקורות

בן-שחר, ר' (1994). "התפתחות לשון הדיאלוג בסיפורת הישראלית: תחנות עיקריות." סדן: מחקרים בספרות עברית א, עורך: דן לאור. אוניברסיטת תל אביב, מפעלים אוניברסיטאיים, עמ' 217–240.

Bourdieu, P. (1983). "The field of cultural production, or: The economic world reversed." *Poetics*, 12 (4–5), 311–356.

Sela-Sheffy, R. (2014). "Translators' Identity Work: Introducing Microsociological Theory of Identity to the Discussion of Translators' Habitus". In: Vorderobermeier Gisella (ed.). *Remapping Habitus in Translation Studies*. Amsterdam and New York: Rodopi, pp. 43–55.

Toury, G. (2000). "The nature and role of norms in translation." *The Translation Studies Reader 2*, 198–212.

”רחובות הלומי אהבה”: לאה גולדברג וסמיכות הפעול

רקע

צורת הסמיכות היא צורה דחושה, ולא תמיד מערך היחסים התחביריים והסמנטיים שבין אבריה שקוף ובהיר (בלאו, תשי”ג; בליבוים תשס”א). היא הולמת את הדחיסות והעמימות שמאפיינים את המבע הפואטי. לא ייפלא אפוא שכבר בפיוט קדום ידוע של ינאי מופיעים צירופים חידתיים כאלה: ‘עֲדוּרֵי אֶמֶת’ (נעדרי), ‘דָּלוּלִי מַעֲשֵׂי וְגַם יְגֻלְמִי גוֹשׁ וּבְרוּאֵי קֶרֶחַ’.

סמיכות התואר הבנויה על צורת הפעול מציגה דרגות שונות של שקיפות. חוקרים שונים בחנו את צורת סמיכות התואר ואת סמיכות הפעול בכלל זה מזוויות שונות: תחבירית וסגנונית (בליבוים, תשס”א), תחבירית, סמנטית ודיאכרונית (בלאו תשי”ג; הלוי, תשס”ח; ללא ציון שנה, Doron). בליבוים בדקה רבדים שונים של שימושי סמיכות התואר, ובסוברן (תשנ”א) הצבעתי על דרגות העמימות של צורת הפעול והשפעתן על המעמד הפואטי של צירופים שבהם צורת הפעול מופיעה כבצירוף המוכר של אלתרמן מ’מגש הכסף’ “שטופת דמע וקסם”.

מטרת המחקר והדגמה

מוקד ההרצאה הוא תחבירי-סמנטי- פואטי. מאז ראשית תקופת התחייה זכתה העברית לעדנה בעיקר בזכות החדשנות של ביאליק וממשיכיו. כך בחר ביאליק בפואמה ‘הבריכה’ לדחוס ציור שלם ועשיר לתוך הצירוף ‘אֶלּוֹן בְּרוּךְ אֹרֶךְ וְלִמּוּד סֶעֶר’. בן דורו וידידו הקרוב, יעקב פיכמן, הרבה לנטוע צורות סמיכות פעול בשיריו, ויצר מבנים חדשים, יצירתיים ומאתגרים. למשל בשירו ‘היאור’ העופות הבאים אל הנהר אינם רק ‘עֲנוּגֵי צָאֵר’ – צירוף פעול שמערך היחסים שבו בנוי על תיאור איבר גוף בלתי נפרד (הלוי, תשס”ח), אלא הם גם ‘קְסוּמֵי עֲרֵבוֹ’ ו‘קְסוּמֵי רְזִיוֹ’ של הנהר שאותו הם פוקדים. כאן מערך היחסים של מבנה התשתית התחבירי מורכב יותר בשל הדו-משמעות התחבירית של צורת הפעול ‘קסומי’. זלמן שניאור, בן דורם של ביאליק ופיכמן, הקרוב אליהם ברוחו, מיעט לקבוע צורות סמיכות פעול בשיריו.

במוקד העיון תעמוד לשונה הפיוטית של לאה גולדברג ותובלט היצירתיות שלה בהמצאת צורות סמיכות פעול מקוריות. מערך היחסים התחביריים והסמנטיים שבין אברי צירופי הפעול של גולדברג, מפתיע, מאתגר ומרגש. כזה הוא הצירוף שבכותרת מאמר זה, הלקוח משיר מוקדם מאוד שלה ‘רְחוּבוֹת הַלּוּמִי אֶהְבֶּה’. יידונו כאן הצירופים: חצר ‘קְסוּמֵת אֶרְחוֹת’, אדמה ‘רִקְקֵת שְׁתִּיקוֹת’, ‘אֲזוּזִים לְבָנִים לְמוֹדֵי-תִפְלָה’, שני האוהבים הנפרדים המתוארים כ‘גְּזוּלֵי עֶבֶר וְנִבְגְּדֵי עֲתִידֵי וְדוּמִיָּהם’.

מקורות

בלאו, י’ (תשי”ג). בינוני פעול בהוראה אקטיבית, לשוננו 18, 67–81.

בליבוים, ר’ (תשס”א). מיפה עינים עד טיפש בחכמה – על סמיכות התואר ותחליפיה ברבדים השונים של העברית. לשוננו, 35, 82–105.

הלוי, ר’ (תשס”ח). עיון בהרכבי תואר עקיפים ובחינת תפקידם בעברית של ימינו, בתוך ממון, א’, פסברג, ש’, וברויאר, י’ (עורכים), שערי לשון – מחקרים בלשון העברית, בארמית ובלשונות היהודים, מוגשים למשה בר אשר, עמ’ 96–116.

סוברן, ת’ (תשנ”א). שטופת דמע וקסם – מטפורות בין דפוסים כובלים לפרווחים פתוחים. ביקורת ופרשנות 27, 163–176.

Doron, E. The Adjectival Constructs in Hebrew.

http://www.iatl.org.il/wp-content/uploads/2014/11/IATL29_Doron.pdf

הטמעת מיומנויות מחשב וזיהוי תחומי העניין של תלמידים בשאלון ייעודי על כתיבה – פיתוח ותיקוף של שאלון

הכתיבה נתפסת לעיתים קרובות כפעילות מאתגרת הכרוכה בהפעלה של אסטרטגיות של ויסות בשלבים שונים של הפקת הטקסט ושכתובו. היא מצריכה מעורבות קוגניטיבית ומטה-קוגניטיבית לצד מוטיבציה לכתיבה ושליטה בתקשוב לצורכי שכתוב. בשאלון המצורף למבחנים הארציים בהוראת העברית כשפת אם, הביעו תלמידים את הסתייגותם מפעילויות של כתיבה, ותיארו את השעמום שהם חווים בשיעורי הכתיבה. לא מצאנו מספיק עדויות של תלמידים על תהליכי שכתוב באמצעות מחשב.

אחת הדרכים להתמודד עם הבעיות שצוינו לעיל היא חשיפת המורים לעמדות התלמידים, למוטיבציה ולתחושת המסוגלות העצמית שלהם בשלביה השונים של הכתיבה. דרך אפקטיבית לעשות זאת היא באמצעות שאלונים לדיווח עצמי על כתיבה.

בספרות המקצועית מצאנו לא מעט שאלונים של דיווח עצמי על כתיבה (ראו למשל De Smedt et al., 2018; Kieft et al., 2006, 2008), אולם בשאלונים אלה לא נכללו רכיבים של תחומי העניין של הלומדים ושל תקשוב (Information and Communications Technology – ICT) בכתיבה. שני הרכיבים הללו חשובים מאוד, שכן יש להם זיקה למיומנויות המאה ה-21, והם עשויים להשפיע על המוטיבציה לכתיבה ולשכתוב.

לפיכך יצרנו שאלון חדש, המבוסס על שאלונים קיימים, והוספנו לו שני רכיבים חדשים: שימוש ב-ICT ותחומי עניין. הרכיבים הנוספים נשענים על השימוש ב-ICT בחינוך לכתיבה (Avidov-Ungar & Amir, 2018) ועל תיאוריית העניין (Hidi & Boscolo, 2006; Renninger & Hidi, 2016). השאלון עשוי לאפשר למורים לקיים דיאלוג על בסיס נתונים בזיקה לעמדות התלמידים על כתיבה, לתחומי העניין שלהם ולמידת השימוש שלהם בסביבות טכנולוגיות לצורכי כתיבה.

בהרצאה נציג את הרציונל להוספת הרכיבים בתהליך פיתוח השאלון, את תיקופו ואת מהימנותו. 873 תלמידים מבית הספר היסודי והעליסודי מילאו את השאלון. תיקוף התוכן של הממדים בשאלון נבחן באמצעות ניתוח גורמים מאשש, המבוסס על ניתוח גורמים עיקריים (principal components) עם רוטציה של שונות (Varimax) ונרמול (Kaiser). ממצאי המחקר עולה כי השאלון יכול לשמש כלי מחקרי שבאמצעותו ניתן יהיה להתוודע לעמדות התלמידים כלפי כתיבה ולתחומי העניין שלהם וליחסם כלפי השימוש בכלי תקשוב לצורכי כתיבה.

מקורות

Avidov-Ungar, O., & Amir, A. (2018). Development of a teacher questionnaire on the use of ICT tools to teach first language writing. *Computer Assisted Language Learning*, 31 (7), 675-693.

De Smedt, et al. De Smedt F., Merchie, E., Barendse, M., Rosseel, Y., De Naeghel, J., & Van Keer, H. (2018). Cognitive and Motivational Challenges in Writing: Studying the Relation with Writing Performance Across Students' Gender and Achievement Level. *Reading Research Quarterly*, 53 (2), 249-272.

Kieft, M., Rijlaarsdam, G., & van den Bergh, H. (2006). Writing as a learning tool: Testing the role of students' writing strategies. *European journal of psychology of education*, 21 (1), 17.

Renninger, K. A., Hidi, S. (2016). *The power of interest for motivation and engagement*. New York, NY: Routledge.

"מה לאט הרוח ממשק הקנים הזקופים, הגאים"
ציטוטים מביאליק ב"עשהאל" למגד ומקומם בעיצוב גיבור הרומן ובפרשנות הטקסט
– עיון סגנוני-לשוני

ההרצאה היא מעין המשך ו"התכתבות" עם מאמרי האקדמי הראשון (1968), שעסק בסגנונו ובלשונו של אהרן מגד – סופר שיצירותיו מטא לשוניות מובהקות – בספרו "החי על המת" (1965), שהגיש את העלילה, בחלק גדול שלה, באמצעות ציטוטים ואזכורים של סופרים ומשוררים, בייחוד של ביאליק. במאמר ההוא דנתי בציטוטים, בתפקידם בטקסט, בסרטוט הדמויות ובעיסוקיהן בספרות העברית וביצירת נעימתו האירונית המיוחדת. נראה לי שמגד המשיך בכיוון הזה בצורה אחרת, וגם לאחר ארבע עשרה שנים הוא חוזר לדמות אחת, המייצגת דור לשוני ותיק, בתוך ספרו "עשהאל" (1979). הפעם המצטטת היא אימו של גיבור הסיפור, המדברת בציטוטים משירת ביאליק, ודמותה מצטיירת ומסורטטת באמצעות הלשון העברית התקינה שלה, המבוססת בייחוד על ביאליק, שהוא הבולט מיוצרים עבריים אחרים המצוטטים מפיה מעט בספר. בהרצאה אבדוק את הציטוטים ואת הניסוחים אודות ביאליק וקשרו לדמות האם, וכן בעקבות אלה את שאלת היחס אל ביאליק. עוד אבדוק את ההשפעה שיש לכל אלה על דמותו של גיבור הסיפור, המדבר בגוף ראשון ושונא את אמרותיה של אימו, וכן אנסה להסביר את תרומת כל אלה לפרשנות העלילה.

מקורות

מגד, א' (1965). *החי על המת*. תל-אביב: עם עובד (ספרייה לעם).

מגד, א' (1979). *עשהאל*. תל אביב: עם עובד (ספרייה לעם).

ביבליוגרפיה מצומצמת

בן שחר, ר' (1990). *סגנון הסיפורת: הלשון, הסגנון ולשון הספרות*. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

פרוכטמן, מ' (1968). השפעתם של המקורות הקדומים והספרות החדשה על לשונו של אהרן מגד ב"החי על המת". הספרות 1, 723–725.

פרוכטמן, מ' (תש"ן). *לשונה של ספרות: עיוני תחביר וסגנון בספרות העברית החדשה*. תל-אביב: הוצאת רכס.

שמיר, ז' (2011). *הניגון שבלבנו*: השיר הלירי הקצר של ביאליק. תל אביב: הוצאת ספרא בשיתוף הקיבוץ המאוחד.

איך אומרים Hood בעברית? – מן העברית הקלאסית ועד טולקין

בהרצאה זו אבחן את הדרכים לתרגם את המילה האנגלית hood לעברית. המילה hood מציינת פריט לבוש לכיסוי הראש. פריט זה מצוי בשימוש מאות שנים, ואולי אף יותר. הוא קיים למטרות שונות (כגון academic hood), אך אתיחס רק לפריט הלבוש הנפוץ. פריט לבוש זה הפך לנפוץ בישראל בשנים האחרונות, במיוחד במעילי חורף. אופנתי מאוד עתה, בייחוד אצל צעירים, ללבוש מעיל עם רוכסן ו-hood מחומר פליז. באנגלית, למשל, לפריט זה שם חדש – hoodie (משמעות שנוספה למילון אוקספורד רק בשנת 2005). כיצד קוראים לזה בעברית? כיצד אפשר לקבוע מונח לפריט לבוש בעברית, כשאינן מילה עברית מקורית המציינת אותו? כיצד המילים ל-hood משתלבות בשדה הסמנטי של הלבוש בעברית בת-זמננו? במילונים האנגליים-עבריים מופיעות מספר מילים עבריות ל-hood: בְּרֶדְס, בֵּית ראש, שְׁבִיס, כְּפָה, כְּרִבְלֵת, קְפוּצִיּוֹן. רוב המילים האלו מתועדות במקורות של העברית הקלאסית. בהרצאה אדבר על משמעותן ועל האטימולוגיה שלהן. למשל, המילה בְּרֶדְס מתועדת לראשונה בלשון חכמים, למשל במשנה (כלאים ט, ז) ברשימת מוצרי בד. הרמב"ם בפירושו למשנה זו כותב "כל השמות הללו לא נתבררו לנו". אם כן, לא ברור מדברי הפרשנים מהו בדיוק הברדס. במחקר המודרני יש שזיהו אותו עם ה-bardaicus, סוג של נעל לחיילים, כפי שמציינת שובל-דודאי (תשע"ט). עוד מילה המציינת אותו פריט לבוש היא קְפוּצִיּוֹן; מקורה בצרפתית. וכמובן, מוכרת הדמות של כיפה אדומה, באנגלית Little Red Riding Hood. במקרה זה המילה hood מתורגמת 'כיפה'.

כדי לבדוק את דרכי תרגום המילה בספרות של העברית החדשה, אציג כיצד המילה תורגמה בתרגומי ג' ר"ר טולקין לעברית. הספרים שנבדקו הם "הוביט" והכרך הראשון של "שר הטבעות". המילה hood מופיעה לא מעט פעמים בכל ספר. ה"הוביט" תורגם שלוש פעמים לעברית, ויש שתי מהדורות של תרגום "שר הטבעות" (המהדורה השנייה עברה עריכה, ונחשבת תרגום בפני עצמו). ההשוואה בין התרגומים השונים מאפשרת בחינה של דרכי תרגום שונות. רובינשטיין (תשס"ט-תש"ע) התייחס לזה וקבע שהעיון בתרגומים שונים יוצר "תנאים מעולים לעבודת החוקר, והוא יכול להשוות בתנאי מעבדה של ממש את בחירותיהם הלקסיקליות של מתרגמיו ואת בחירותיהם הדקדוקיות – הן המורפולוגיות הן התחביריות".

מקורות

משנה עם פירוש רבינו משה בן מימון, תירגם מערבית י' קאפח, מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ג.

ויצמן, א' (2010). מחסרים במבט אחר: סוגייה בחקר התרגום והשלכותיה לחקר הלשון העברית. *עברית שפה חיה, ה*, 201–217.

רובינשטיין, ד' (תשס"ט-תש"ע). עיון בנוסח, באוצר המילים ובתחביר של תרגומי נאום גטיסברג לעברית. *העברית, נח*, 80–94.

שובל-דודאי, נ' (תשע"ט). גלוסר המילים השאלות מן היוונית ומן הרומית במקורות היהודיים הבתר-מקראיים. ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.

Rabin, C. (1958). "The Linguistics of Translation" in *Aspects of Translation* (Studies in Communication 2), pp. 123–145, London: Secker and Warburg.

**מהי משמעות הליבה של סמני שיח רב-תפקודיים?
עיון מחודש במונח 'פונקציה פרגמטית' באמצעות ניתוח הצורה את/ה יודע/ת**

אחד המאפיינים הבולטים של סמני שיח נוגע לאפשרות של פריט יחיד להביע מספר רב של פונקציות פרגמטיות (Dér, 2010). למרות תכונה זו, רווחת ההנחה כי לסמני שיח בעלי טווח פונקציונלי רחב יש משמעות ליבה אחת (Fox Tree, 2010). יחד עם זאת, דרך סיסטמטית לקביעת משמעות זו לא הוצעה עד כה בספרות הרלוונטית. מחקר זה שואף לקדם את ההבנה על רב-התפקודיות של סמני שיח על ידי בחינה שיטתית של אלמנטים תלויי-הקשר ואלמנטים עקיבים בשימושי הצורה את/ה יודע/ת, הן סינכרונית הן דיאכרונית (ראו גם Maschler, 2012). צורה זו מעניינת במיוחד בשל הגיוון הפרגמטי שלה מחד ודרגת קומפוזיציונליות משתנה מאידך. על בסיס ניתוח איכותני של מופעי הצורה בקורפוס מעמ"ד ובקורפוס עיתונות יהודית-היסטורית ועל בסיס מחקרים קודמים בחקר השיחה (Conversation Analysis), מוצעת הבחנה בין פונקציה פרגמטית ודפוס אינטראקציונלי (Interactional pattern). בהתאם להבחנה זו, פונקציה פרגמטית היא פעולה שביצועה תלוי בגורמים הקשריים מקומיים, כגון סטטוס חברתי והיקף ידע המשתתפים, בעוד שדפוס אינטראקציונלי הוא רצף של מידע שיחי, שבו הצורה נוטה להופיע, למשל בין פרופוזיציה לתיקון שלה. בדיקת השימושים השונים של הצורה את/ה יודע/ת בעברית בת ימינו חושפת מספר ממצאים: (א) הצורה נוטה להופיע בדפוס אינטראקציונלי קבוע על אף המנעד הפונקציונלי הרחב שלה; (ב) דפוס זה מגביל את השימושים הפרגמטיים האפשריים של הצורה; (ג) הדפוס האינטראקציונלי מסוגל להסביר שימושים שאין בכוחה של פונקציה פרגמטית כללית להבהיר (ראו Fox Tree and Schrock, 2002). בחינת אופן התהוות הצורה את/ה יודע/ת בתקופת תחיית העברית מגלה כי הצורה הייתה בעלת טווח פונקציונלי רחב יותר משימושיה הראשונים כהסגר קומפוזיציונלי, אולם היא נטתה להופיע בדפוס אינטראקציונלי קבוע לאורך תהליך השינוי שלה לסמן שיח. על סמך ממצאים אלה, טענתי היא כי ניתן להתחקות באופן שיטתי אחר משמעות הליבה של סמני שיח רב-תפקודיים, וכי משמעות זו קשורה לדפוס האינטראקציונלי של הצורה. מחקר זה, אם כן, מקדם תפיסה המשלבת בין הטבע הדינמי של השיח והאופי הסכמטי של היחידות המופקות בו.

מקורות

- Dér, Csilla Ilona. 2010. On the status of discourse markers. *Acta Linguistica Hungarica* 57(1): 3–28.
- Fox Tree, Jean E. 2010. Discourse markers across speakers and settings. *Language and Linguistics Compass* 4(5): 269–281.
- Fox Tree, Jean E., and Josef C. Schrock. 2002. Basic meanings of *you know* and *I mean*. *Journal of Pragmatics* 34(6): 727–747.
- Maschler, Yael. 2012. Emergent projecting constructions: The case of Hebrew *yada*

ביטויים תוכניים ולשוניים של קדושה וחולין בשירי תפילה בעת החדשה

שירים רבים בספרות העברית החדשה ואף בזו הקשורה להוויה הישראלית בת ימינו מתכתבים עם עולם התפילה המסורתי ויונקים ממנו. יניקה זו מעולם הקודש בעת החדשה, כשהמציאות מסביב אינה תמימה ואינה אמונית, יוצרת מפגש מורכב, מלא סתירות, בין התכנים והביטויים של הקדושה לאלו של החולין. ההרצאה תתאר כיצד מתבטאת הדיכוטומיה קדושה-חולין – על מורכבותה – בתוכן ובלשוון של שירי תפילה ישראליים בעת החדשה.

לצורך המחקר השוותה תחילה תפילה שחברה בימי המדינה, הקשורה לעולם הקודש היהודי-מסורתי, ל"תפילה" בשירים מן הספרות העברית החדשה (אלה נבחרו לאחר עיון בעשרות "שירי תפילה" משלוש אנתולוגיות ובי"האוצר", מפה דיגיטלית לשירה – ראו להלן במקורות, הקורפוס), ומתוך כך הוגדר ייחודו של "שיר תפילה". ההרצאה תסקור בקצרה סוגים ומושאים של **קדושה וחולין**, בעיקר אלה הנדונים במחשבה היהודית בעת החדשה (הורוביץ, תשס"ג; פישר, 2016; לא ההשקפה המקראית), ומתוך כך תדון ברלוונטי למהותם בשירי תפילה בימינו. בלב ההרצאה, הבלשנית בעיקר התכוונותה, יהיו שלוש אמות-מידה לדיון בשירים:

א. מהותם של **ביטויי הקודש** ושל **ביטויי החול** בשירי התפילה.
 ב. **הדובר** בשיר, ובעיקר **נמענו**, על פי רוב – אלוהים, והיחסים ביניהם: שירי התפילה הנדונים **מגוונים**, הן במהות הנמענים הן בעמדותיהם של **הדוברים** ה"מתפללים" לנמעניהם. מהותם ועמדתם משפיעות על מידת הקרבה אל הקדושה או על מידת הריחוק מן החולין (שגיא, 2011). נוסף לאלה תידון הסוגיה באיזו מידה הלשוון בשירים, אף על פי שהם שירי תפילה, מתבטאת **בסטייות** לשוניות מיסודות הקדושה ובמעבר ליסודות לשוניים של חולין.
 ג. עקרון ה**בין-טקסטואליות**: כל שירי התפילה מקיימים זיקה כלשהי (סוגתית, רעיונית, מבנית, לשונית) לטקסט מקור (תפילה מסורתית, קדושה). הזיקה בין טקסט מקור (תפילה) ובין הטקסט החדש (שיר תפילה) מקבלת בשירים מגוון ביטויים: ממוענים הנוטים יותר אל הקדושה ומנסים לשמר את רוח התפילה וביטוייה תוך קבלת חלק מהעקרונות הדתיים, עד אלו הנוטים יותר אל החולין ומנסים לחדש בדרכים שונות על ידי שינויים לשוניים ותוכניים, עד כדי **דחייה** של חלק מן העקרונות והביטויים של הקדושה, **ערעור** עליהם, **עימות** עימם ואף **התרסה** נגדם.
 הדיון בשירים על פי אמות המידה שהוזכרו, יוביל לתמונה מורכבת, בת זמננו, ביחס לשאלות של קדושה וחולין בשירי תפילה. זו תשקף דווקא את השזירה יחד של המחולן והמקודש – את הברזמניות שלהם ואת הקושי להפריד ביניהם.

מקורות**א. הקורפוס**

1. וייס, ה' (עורך, 1991). ואני תפילתי: שירת התפילה של משוררים בני זמננו – אנתולוגיה, ספריית בית-אל, בית-אל 1991.
2. מאירי, ג' ושרקזי, נ' (עורכים, 2011). קרבת מקום – שירי תפילה. ידיעות ספרים.
3. כהן מ"ד (עורך, 2017). שברים נאספים לשירה. שירה ישראלית המתכתבת עם תפילות הימים הנוראים. חבר לעט והקרן ליצירה יהודית מקורית.
4. האוצר, מפה דיגיטלית לשירה. Poetim.com

ב. ביבליוגרפיה מקוצרת

- הורוביץ, ר' (תשס"ג). יהדות רבת הפנים – ספרות והגות. באר שבע: אוניברסיטת ב"ג בנגב.
 פישר, י' (עורכת, 2016). חילון וחילוניות: עיונים בירתחומיים. ירושלים ותל אביב: הוצאת מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
 שגיא, א' (2011). פצועי תפילה – תפילה לאחר "מות האל". אוניברסיטת בר-אילן ומכון שלום הרטמן.

תחושות של זהות והשפעותיהן על השפה בשיח משפחות דו-לשוניות

המחקר הנוכחי הוא חלק מעבודת הדוקטורט שעסקה בשיח המשפחתי של דוברים דו-לשוניים דוברי עברית וספרדית. נבדקו משפחות של עולים חדשים ששפתם הראשונה היא ספרדית ושפתם השנייה היא עברית, ושל ישראלים חוזרים ששפתם הראשונה היא עברית ושפתם השנייה היא ספרדית. הדו-לשוניות במשפחות אלו נוצרה בגלל מצב של הגירה. השיח נבדק לאחר העלייה או החזרה לארץ, ולאחר שנה הוא נבדק שוב כדי להשוות את שימושי השפה. ייחוד המחקר הוא בכך שהוא מאחד בין ממצאים כמותיים ואיכותניים למציאת דרך השימוש בשפות השונות וכן בבדיקת העדפויותיהם של דוברים מגילים שונים את אחת השפות שנבדקו. השיחות המשפחתיות הוקלטו ותומללו במלואן. על פי ניתוח הנתונים נקבע מהי השפה העיקרית בשיח של כל משפחה, אם מצויים בו ערבובי קודים ומהי כמותם.

מטרת המחקר הכמותי הייתה לבדוק אם קיימים הבדלים בשיח המשפחתי של שתי הקבוצות ובין הצעירים למבוגרים בתחום הלשוני ובתחום סגנון השיח. נערכו ניתוחים סטטיסטיים של ממצאי ההקלטות המשפחתיות ושל שאלונים שניתנו למשתתפי המחקר. על פי הממצאים, בשתי הקבוצות נמצאו מאפיינים דומים לשיח דו-לשוני לא מאוזן, על אף שהשפה הראשונה והשנייה של הדוברים הייתה שונה. בשתי הקבוצות העדיפו הילדים את שפת הסביבה, העברית. הדבר בא לידי ביטוי בדיבור בשפה זו, במעטקי הקודים ובהחלפת שפת הפנייה. על פי ממצאי המחקר האיכותני (ניתוח השיח של כל דובר בשתי ההקלטות המשפחתיות), ההורים, בעיקר בקבוצת העולים החדשים, העדיפו את הדיבור בספרדית בשיח המשפחתי. הם גם ביטאו העדפה ברורה לתרבות ולמנהגים של ארץ המוצא, ומקצתם התנגדו לתרבות הישראלית. העדפת השפה שלהם הייתה קשורה להעדפה התרבותית. הילדים בקבוצה זו נטו להעדיף את התרבות הישראלית, ובהדרגה גם הכניסו יותר את העברית כשפת הדיבור בשיח המשפחתי. בקבוצת הישראלים החוזרים הדיבור בספרדית היה קשור לזיכרונות ולחוויות מחוץ לארץ. ככל שהדוברים התייחסו בחיוב ובגעגועים לחיים שם, כך נעשה שימוש רב יותר בספרדית בשיח המשפחתי. בהרצאה יוצגו ממצאי הבדיקה הכמותית והבדיקה האיכותנית, והם יודגמו באמצעות חלקים מן השיחות.

נמצא שיחס לזהות ולתרבות קשור קשר הדוק לשימושי שפה. המחקר מחזק מחקרים קודמים (מוציניק, 2006; אולשטיין ונסים-אמתי, 2008; נבו ואולשטיין, תשס"ח) העוסקים בקשר בין זהות ויחס לתרבות לבין שימושי שפות בשיח דו-לשוני ובשימור שפה כדרך לשמירת הזהות והאישיות של המהגר (מרטינובה, 2003).

מקורות

אולשטיין, ע' ונסים-אמתי, פ' (2008). רכישת שפה בהקשר של רב-תרבותיות ורב-לשוניות. היות תלת-לשוני או רב-לשוני: היש לכך מחיר? *הד האולפן החדש*, 94, 3–17.

מוציניק, מ' (2006). *לשון, חברה ותרבות*, כרך ד. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

מרטינובה, ו' (2003). שימור שפת האם כתנאי להצלחת העלייה. *הד האולפן החדש*, 85, 86–87.

נבו נ' ואולשטיין, ע' (תשס"ח). דו-לשוניות – סיכויים וסיכונים. בתוך נ' נבו וע' אלשטיין (עורכים), *השפה העברית בעידן הגלובליזציה* (עמ' צה–קטז). ירושלים: האוניברסיטה העברית.

עברית רב־מגדרית – כיצד העברית יכולה לייצג את כולן, כולם וכולן.

הדוברת תציג את עברית רב־מגדרית (Multi-Gender Hebrew), מערכת של אותיות עבריות חדשות, המאפשרות קריאה וכתובה רב־מגדריות. פיתוח טיפוגרפי זה משנת 2019, החל בפרויקט הגמר לתואר הראשון בעיצוב תקשורת חזותית, המכון הטכנולוגי חולון (HIT), ובתחילת שנת 2021 הושקה גרסה להורדה ולשימוש באותיות החדשות, שנמצאת בשימוש ברחבי הארץ (<https://multigenderhebrew.com>). הפיתוח כעת ממשיך ומתפתח. לעברית רב־מגדרית שתי מטרות מרכזיות: הנחת הנשים בשפה העברית ויצירת מרחב חדש בשפה לזהויות מגדריות אי־בינאריות.

כפי שאמרה יונה וולך: "עברית היא סקס-מניאקית"; בעברית מתקיימת הבחנה בין רבות ורבים, אתה ואת – המילים מתחלקות לזכר ונקבה. עם זאת, בימינו, הפנייה בלשון מעורבת תופסת תאוצה, דוגמת: אזרחיות ואזרחי ישראל, קרא/י ומלא/י השאלון המצורף. נשאלת השאלה, האם בפנייה לקהל מגוון הדוברות/ים יבחרו בסרבול זה, ובאיזו פנייה נכון להשתמש כשיש רצון אמיתי לפנות לכולם ולכולן.

כמה מחקרים הראו את השפעות השפה על התפיסה של המשתמשות והמשתמשים בה. אומנם, על פי כללי העברית הרשמיים, לשון הזכר היא הצורה הסתמית והלא מסומנת, אך מחקרים הראו שפנייה לנשים בלשון זו מרעה את ביצועיהן במילוי משימות, וכן עשויה לפגוע בתחושת השייכות שלהן. מחקרים הוכיחו שהשפה היא בוודאי לא מערכת סימנים שרירותית, אלא בעלת השפעה על צמיחת התודעה.

בניסיון למצוא פתרון לאתגרים שהשפה העברית מציבה בפנינו, פותחו ועוצבו האותיות החדשות של "עברית רב־מגדרית" תוך מחקר חזותי טיפוגרפי־עברי. אותיות אלה מושתתות על יסודות האותיות העבריות ועל מאפייניהן הוויזואליים. הן עוצבו תחילה לפונטיים העבריים הקלאסיים פרנקריהל ונרקיס בלוק, שניהם בשימוש נרחב בנוף העברי: הראשון סריפי (בעל תגים), עגול ומסורתי, בעוד השני מודרני, סך־סריפי, גאומטרי ובעל קווים ישרים. הבחירה בשני גופנים שונים זה מזה עד מאוד, נעשתה באופן מכוון ומודע, על מנת להדגיש מסר מרכזי: את אותיות עברית רב־מגדרית ניתן ורצוי לעצב לכל גופן עברי, ללא תלות במאפייניו הוויזואליים.

בהמשך, עוצבו האותיות החדשות ל"אלף", גופן ברישיון פתוח, במטרה לאפשר שימוש חופשי באותיות הרב־מגדריות בקרב כלל דוברות ודוברי העברית. גרסה להורדה של עברית רב־מגדרית, הכוללת את הפונט "אלף רב־מגדרית" ומקלדת דיגיטלית מתאימה, הושלמה והושקה לשימוש. עברית רב־מגדרית זכתה לתהודה רבה. רבות ורבים ביקשו להשתמש באותיות החדשות והביעו הזדהות עם הצורך שעליו היא עונה: אפשרות לכתוב ולקרוא לא רק בלשון זכר או נקבה, אלא גם בלשון רב־מגדרית. מלבד זיונים שוקקים ברשתות החברתיות, התקיים פיילוט באוניברסיטה העברית (בתוכנית "אמירים") בשימוש באותיות החדשות, וכן גופים רבים כבר אימצו כיתוב בעברית רב־מגדרית בשילוט או באתרי האינטרנט שלהם. בהם עיריות תל־אביב-יפו, רמת-גן וגבעתיים, שתלו שלטים עם הכיתוב "ברוכות/ים הבאות/ים" בעברית רב־מגדרית בכל מוסדות החינוך שבשטחם. כמו כן, פורסם מאמר בעיתון בשימוש באותיות הרב־מגדריות החדשות, וגופים שונים, פרטיים וציבוריים, עושים שימוש באותיות בפרסומים שונים, כגון מודעות דרושים/דרושות. כמו כן, התקיימה תחרות כתיבה שבה כל היצירות נכתבו בשימוש באותיות החדשות, אליה הוגשו למעלה מ-130 יצירות, ולאחרונה הוכרזו היצירות הזוכות.

אותיות עברית רב־מגדרית מבטאות אפשרות **נוספת** לניסוח בכתב, שמטרתה להרחיב את מנעד האפשרויות הקיימות בהתייחסות למגדר של בני ובנות האדם. בהרצאה יוצגו הסיבות ליצירתה של עברית רב־מגדרית, דוגמאות מתהליך המחקר החזותי, האותיות החדשות, וכן שימושים שונים שלהן. בעזרת האותיות החדשות מורכבים מילים ומשפטים בעלי משמעות חדשה, ובה הזדמנות לייצר שוויון בין נשים, גברים, ואי־בינאריות/ים.

מקורות

- אלמוג, ש' (2002). "ואותן השמות העומדים לדורות" – על עברית, מגדר ומשפט. *מחקרי משפט יח* (1/2), 373–398.
- ברשטלינג, א' (2012). "בכל יש מגדר": על תפקיד העברית בכינון הגוף והזהות הטרנסג'נדריים. *סוציולוגיה ישראלית* (1/7), 135–156.
- חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1988. פרסום ברשומות: הצ"ח ממשלה/כנסת (עד תשס"ב 10/2002) - 1848, מיום 24/08/1987. ספר החוקים 1240, עמ' 38, מיום 03/03/1988.
- Guiora, Alexander Z., *An Epistemology for the Language Sciences*, Detroit, Michigan: Wayne State Univ. Pr., 1984.
- Prewitt-Freilino, J. L., Caswell, T. A. & Laakso, E. K. (2012). The Gendering of Language: A Comparison of Gender Equality in Countries with Gendered, Natural Gender, and Genderless Languages. *Sex Roles* 66, 268-281.
- Vainapel, S., Shamir, O. Y., Tenenbaum, Y., & Gilam, G. (2015). The dark side of gendered language: The masculine-generic form as a cause for self-report bias. *Psychological Assessment*, 27(4), 1513-1519.

התפתחות הפוליסמיה של מילות יחס: המקרה של מ(ן)

מטרת המחקר לעמוד על הקשרים בין המובנים והשימושים השונים של מילת היחס מ(ן) (ללא הבחנה בין הצורה החבורה מ' לצורה הפרודה מן) בעזרת שיטות ניתוח שפותחו במסגרת הדיאכרונית-קוגניטיבית (Langacker, 1982; Talmy 1983). גישה זו רואה במטפוריזציה גורם מרכזי בהתפתחות הפוליסמיה בשפה: למילים בעלות מובנים מוחשיים וליטרליים נוצרים עם הזמן מובנים מופשטים, פיגורטיביים ופרגמטיים. שני סוגי המובנים מתקיימים זה לצד זה, וכך נוצר מצב של ריבוי מובנים. תהליך זה משפיע גם על מילות יחס. לדוגמה, בסביבת פעלים המציינים תנועה וכיוון מסמנת מילת היחס מן/מ' נקודת מוצא של תנועת הפרדה או התרחקות, ומסלול זה יכול להיות מוחשי ("ירדנו מההר") או מופשט ("ירדנו מהרעיון", "שווה לרדת מפחמימות לתקופה"). אחת השאלות התאורטיות שהמחקר מתעניין בהן היא אם יש לייחס הרחבת משמעות כזו (ומשמעות בכלל) למילת היחס עצמה (כעמדתן של Kemmer & Bat Zeev, 1996; Shyldkrot, 1996), או שמא רק לפעלים והתארים שאליהם מילת היחס מוצרכת (כעמדתה של רפן, 1995). במחקרים על מילות יחס פוליסמיות בשפות אחרות, כמו of באנגלית (Langacker, 1992) ו-de בצרפתית (Bartning, 1993; Kemmer & Bat Zeev Shyldkrot, 1996), נמצא כי קיים קשר שיטתי בין מובנים ויחסים מסוימים, ובייחוד בין יחסי שייכות/הכלה ובין יחסי מוצא/הפרדה. לפי מחקרים אלה, היחס בין אובייקט ובין נקודת מוצא שממנה הוא מתרחק הוא תולדה של יחסי חלק-שלם, כיוון שהכלה, חיבור או קרבה הם תנאים מקדימים ליציאה, לניתוק או להתרחקות (בהתאמה). במחקר הנוכחי נמצא כי ישנם קשרים כאלה גם במקרה העברי. אומנם מ(ן) אינה האמצעי העיקרי לביטוי יחסי הכלה ושייכות בעברית, אך היא אכן מאפשרת לבטא יחסי חלק-שלם ("היד היא חלק מהגוף"). קיימת אפוא אפשרות שזהו המובן הפרוטוטיפי גם בעברית. ממצאי המחקר מחזקים את הסברה שהפוליסמיה של מילות יחס אינה אקראית אלא שיטתית.

מקורות

רפן (דובניקוב), ח' (1995). התניות להופעתו של ציין-יחס מוצרך בעברית בת-ימינו: מלת היחס מן/מ בעיקר ומלות יחס אחרות, הרלוונטיות להופעתה. עבודת דוקטור. אוניברסיטת תל אביב.

Bartning, I. (1993). La préposition de et les interprétations possibles des syntagmes nominaux complexes. Essai d'approche cognitive. *Lexique 11*, 163–191. Université de Lille.

Kemmer, S., & Bat Zeev Shyldkrot, H. (1996). The semantics of 'empty prepositions' in French. *Cognitive linguistics in the redwoods: the expansion of a new paradigm in linguistics*, 347–388.

Langacker, R. (1992). The meaning of *of* and *of*-periphrasis. In: Martin Putz (Ed.), *Thirty years of linguistic evolution: papers in honor of René Dirven (Ch. 3)*, 483–503. Philadelphia: J. Benjamins Pub.

—— (1982). Space Grammar, analysability, and the English passive. *Language 58* (1), 22–80.

Talmy, L. (1983). How language structures space. In: H. Pick & L. Acredolo (Eds.), *Spatial orientation: theory, research and application*, New York: Plenum Press, 225–282.

”סתיו יפה-תפוחים בחיך בלשני” (מוקדם ומאוחר, עמ' 145) –
ההיבט הבלשני על שני פולמוסים סביב שירתה של לאה גולדברג

רקע

שירתה של לאה גולדברג עומדת במרכז ההתעניינות והתודעה של חוקרי שירה ושל קוראיה עד היום. ב-1960 פרסם מירון, אז מבקר ספרות צעיר, מאמר ב”הארץ”, ובו ביקר בחריפות את איכות שירתה של גולדברג בקובץ שירי ”מוקדם ומאוחר”, שיצא לאור חודשים מספר קודם לכן. בתגובה לו טרח חוקר הספרות עדי צמח (1960) להוכיח עד כמה טועה מירון בקריאתו, וקרא לכותרת המשנית של מאמרו: ”איך קוראים שירה”. בניסוח בוטה ומקטין טען מירון ששירתה של גולדברג היא ’קונספטואליות ליטרלית’, שהיא עושה שימוש ב’סמל הקל, הספרותי, המובן, הסטריאוטיפי’, שיש בה ’צבעוניות מופרזת’, ’ציוריות בלתי-אפשרית’, ויש לה אופי ’פזמוני קל’. עדי צמח, גם הוא אז חוקר ספרות צעיר, סתר את טענות מירון אחת לאחת. מבחינה בלשנית הוויכוח נסב על המישורים **הפרוזודי והסמנטי**. כך למשל על שירה של גולדברג ”כנגד ארבעה בנים” אמר מירון כי הוא מושתת על ’קצב פזמוני קל’, ’חריזה מושלמת’ ו’אנפסטים פוזזים’ שמשווים לו ריקנות. דומה שאין היום מי שמחזיק בדעתו של מירון, שלימים נסוג מקביעותיו בשפה רפה, וההערכה לשירת המשוררת רק הולכת וגוברת. לאחרונה התעורר ויכוח נוסף, שיש לו היבט **פרגמטי**. הוויכוח נסב על האופן שבו מזהה זיוה שמיר את הנמען העלום ב’סליחות’ כאביה של לאה גולדברג (שמיר, 2014). היא סבורה כי הבקשה ’תַּיְנִי לְלֶקֶת, לְכָרוֹעַ עַל חוֹף הַסְּלִיחָה’ מכוונת אל האב. עופרה עופר אורן (2018) אינה מוכנה לקבל את הזיהוי הזה, ומציעה פרשנות אחרת הנובעת מהארוטיות המודגשת של השיר. **מטרת ההרצאה** להציג את שני הפולמוסים ואת נוכחותה המאתגרת של שירת גולדברג בתרבותנו עד היום. מטרה נוספת היא להראות כיצד ההכרעה בפולמוסים אפשרית באמצעות ההתמודדות עם העושר והמקוריות הלשוניים הייחודיים לגולדברג: אחת הדוגמאות שעליה נחלקו מירון וצמח – ”כשיני נערה בין שפתי השני / מבהיקים הימים בין זריחה לשקיעה” (מתוך ”סתיו בהיר”) – מעידה על עושר וייחודיות שמירון הצעיר לא הבחין בהם. ניתוח של המרחק הסמנטי בין איברי הדימוי מעיד על המקוריות של דימוי זה. הרצאה זו תשמש מבוא לשני המחקרים הנוספים בלשון שירת גולדברג שיוצגו במושב: המחקר הסמנטי והמחקר התחבירי.

מקורות

מירון, ד' (1960, 1 בינואר). על שירי לאה גולדברג. הארץ, עמ' 10, 15.

עופר אורן, ע' (2018). לאה גולדברג, "סליחות": מה אפשר לראות בבתי הנשכחים של השיר? אוחר מתוך <https://bit.ly/3ia5xrt>

צמח, ע' (1960, 12 בפברואר). "מוקדם ומאוחר" או איך קוראים שירה? למרחב.

שמיר, ז' (2014). לשיר בשפת הכוכבים. הקיבוץ המאוחד.